

GOVERNMENT OF INDIA
ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF INDIA
ARCHÆOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO. 14883

CALL No. 899.222 / Poe.

D.G.A. 79

NĪTIÇĀSTRĀ

Uitgegeven met steun van
K. G. P. A. A. Mangkoenagara VII te Soerakarta
en K. G. P. A. A. Pakoe Alam VII te Jokjakarta

BIBLIOTHECA JAVANICA

uitgegeven door het

KON. BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN
EN WETENSCHAPPEN

4

NĪTĪCĀSTRA

Oud-Javaansche tekst met vertaling

uitgegeven door

R. Ng. Dr. POERBATJARAKA

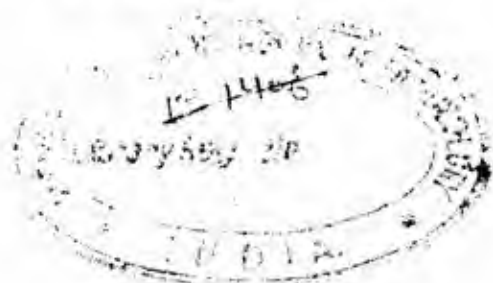

379.222
f.m.

1391
45/34

320.175221
f.m.

A. C. NIX & Co. — BANDOENG
1933

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY, NEW DELHI.

Acc. No. 14883.....
Date 31-8-61.....
Call No. 899.222/Poe.

INLEIDING.

Het gedicht dat hierbij in tekst en vertaling aangeboden wordt, heet volgens de Balische overlevering Nitisāra; op Java is het bekend onder den naam van Nitisastra-Kawi.

Naast de Oud-Jav. epische gedichten, Arjunawiwāha, Bhārata-yuddha en Rāmāyaṇa, heeft het vrij vroeg Europeesche belangstelling tot zich getrokken. Reeds Raffles schrijft in zijn *History of Java*¹⁾ er het volgende over: „The Nīti Śāstra Kāwi is a work on ethics, comprized in one hundred and twenty-three stanzas²⁾, each of which contains a moral lesson: it is considered coeval with, if not more ancient than the Brāta Yūddha, and the Kāwi is considered the most pure extant”. Verder geeft Raffles specimina, „taken indiscriminately, and translated immediately from the Kāwi”.

Het behoeft geen betoog, dat wij deze mededeelingen zoowel als de vertaalproefjes van Raffles natuurlijk met een korreltje zout moeten nemen.

De tekst van de Nitisastra Kawi is door P. P. Roorda van Eysinga uitgegeven, in roode letters, en met eene Nieuw-Javaansche verklaring na iederen regel, in zijn: *Geschiedenis van Sultan Ibrahim, vorst van Eirak mitsgaders Niti Sastra*³⁾ enz. Amsterdam 1843. 't Is hoogst vermakelijk om te lezen wat R. v. E. in zijn Inleiding zegt: „Dit werk in het Kawi, of oude poëzy geschreven, is zeer oud en zuiver; de spelling draagt daarvan den stempel; de taal, die hier voorkomt is voor een groot gedeelte Sanskrit en verscheidene spreuken, kunnen door behulp van een Sanskritisch woordenboek vertaald worden. Het Sanskrit is voor een doode taal gehouden, hetwelk in Hindostan waarheid kan zijn, maar op Java leeft die taal nog heden ten dage in den mond van den inlander”, enz. Vermakelijker kan het al niet. Dat Raffles in zijn bewondering veel te ver gaat, kan men excuseeren; hij was nu

¹⁾ Vol. I² p. 436.

²⁾ Zie omtrent dit aantal beneden.

³⁾ Wat een combinatie!

eenmaal geen vakman. Maar R. v. E., toen ter tijd een van de grootste kenners van taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië! ¹⁾

In zijn Inleiding tot de Kawi-studiën zegt Prof. Kern omtrent het Nitiçāstra dan ook het volgende: „Gelijk men verwachten kan zijn er onder die vertalingen of glossen (nl. van Oud-Jav. gedichten) sommige goed, andere middelmatig, weer andere ongeloofelijk slecht. Tot de laatste soort behooren de uitleggingen van 't Nitiçāstra, uitgegeven door R. van Eysinga. Een paar staaltjes om te toonen hoever de onwetendheid gaan kan". Enz.

Hoe verward en hopeloos corrupt de tekst van R. v. E. is, verzeleken bij den Nitisāra, zal ik hier niet uiteenzetten. Blijkbaar lagen de lontars van het Ms. dat R. v. E. als legger gebruikte, niet in goede volgorde, en dit Ms. met door elkaar liggende bladen is kennelijk door R. v. E. klakkeloos overgeschreven en uitgegeven. Maar hoe groot de verwarring in R. v. E.'s tekst ook moge zijn, hij staat in zijn bestanddeelen nog vrij dicht bij den Bal. Nitisāra. Alleen eindigt hij met het laatste woord van zang VII en schijnt zang VI geheel te ontbreken. Hoe het ook zij, moedwillige verknoeiing is hierin niet op te merken: alle fouten zijn ontstaan door onkunde.

Anders staat de zaak met het werkje, dat in hetzelfde jaar als het verschijnen van Kerns *Kawi-studiën*, 1871, het licht zag: *Niti sastra Kawi* met Javaansche verklaring, uitgegeven op last van de Regeering ²⁾.

¹⁾ Zie zijn Biografie in A. J. v. D. AA'S *Biogr. Woordenboek* X. De onvoorzichtigheid van R. v. E. op het gebied van het Javaansch culmineert in zijn „Geschiedenis van Sultan Ibrahim". Hij heeft ze nl. uit het Maleisch in het Jav. met tēmbang overgezet. Nota bene bestaat van deze Geschiedenis een Oud-Jav. versie (en wat een Oud-Javaansch!) met een glossarium nog liefst (Ms. B. G. no. 151 a en b), hoogstwaarschijnlijk van de hand van Winter met steun van Ranggawarsita.

²⁾ De Javaansche titel is: *Nitisastra Kawi ghi jarwa*. Dit *ghi* is mij steeds een puzzle geweest. Het deed mij denken aan het Madoereesch en bijgevolg aan den Panembahan van Soemenep. Maar daar de taal van de Jarwa volkomen Solo'sch is, is een oplossing met behulp van het Madoereesch een beetje te ver gezocht. De gedachte kwam bij mij op dat het een drukfout kan zijn voor *mawī*. Het verschil in omvang van *ghi* en *mawī* is met Jav. letters zeer gering. Vooral als men denkt dat dit *ghi* op den Hollandschen titel door *met* wordt weergegeven, dan is mijn veronderstelling wel niet onaannemelijk.

De inrichting van dit werk is anders dan die van R. v. E. 's tekst. De tekst, telkens één strophe, is nl. geplaatst op de eene helft van de bladzijde, en op de andere de woordelijke Jav. verklaring. Onder de twee korte kolommen, die door deze indeeling zijn ontstaan, vindt men telkens een vertaling, waarvan de regels over de geheele breedte van de bladzijde doorloopen.

Wie zich afvraagt waarom, bij welke gelegenheid, door wien, enz. deze nieuwe tekst uitgegeven werd, zal nergens iets daarover vinden. Blijkbaar durfden de Ned. Javanici te Batavia in dien tijd (ik denk hierbij o.a. aan Dr. Cohen Stuart) niet instaan voor de kwaliteit van het geschrift. Want het is toch welhaast ondenkbaar, dat hun advies niet gevraagd zou zijn.

In zijn dissertatie ¹⁾ noemt Dr. Drewes deze Nitisastra „op voorbeeldig slechte wijze uitgegeven”. Ik ben het niet heelemaal met hem eens: de uitgave heeft toch nog deze verdienste, dat men, ondanks het ontbreken van iedere aanwijzing, het origineel ervan zonder eenige moeite kan terugvinden. En dit is—twijfel is hierbij geheel uitgesloten — Ms. collectie Cohen Stuart no. 8, eigenhandig geschreven door Ranggawarsita. Het verschil is alleen dit, dat het Ms. in drie kolommen is verdeeld. Voor de rest, tot de kleinste bijzonderheden toe, zijn hs. en uitgave gelijklopend. Deze tekst van 1871 nu is verwarder en corrupter geworden door moedwilige verknoeiing; zij is bovendien in omvang toenomen, dank zij het feit, dat Ranggawarsita er zijn inktpot over heeft uitgestort. Een paar staaltjes geven het volgende: Nts. 1871 zang I, 4 en 10 bcd.

ri wahyaning masakala huninganta mwan guna satatak(ě)nā
karakṣaka sakeng ulat ilat ulah trayika krama-niti.

saddha kala manggēh ayu hangingi yyan tatan prayatneng riya
hapuhara halā nis tang krama yuda-nagara tan kagēgyan.

yyan tapa çubrata wiçwanira n atur satata mintonak(ě)nā.

garda hinalēma lumayana ngliya matanggal śanityasā.

ngkā malar maluywa papa w(ě)kasneka parasdya tan śamepa.

¹⁾ *Drie Javaansche Goeroe's* blz. 160; vgl. B. K. I. dl. 82 (1926) blz. 310; Dr. C. C. BERG, *Inleiding tot de Studie van het Oud-Jav.* blz. 56 nt. 1.

Verder nog II, 2 cd en 3 abc; 4 de geheele strophe; III, 1 c; 2 abd; 3 cd; 4 bd; 5 d. Er zijn er wellicht nog meer, maar het gegevene is genoeg om te laten zien hoe het Nitiçāstra (sedert R. v. E.) gegroeid is.

De hierboven aangehaalde tekst en de opgegeven plaatsen zijn, behalve dat ze wartaal bevatten, metrisch niet te herstellen, omdat de interpolator geen flauwe notie meer had van de Oud-Jav. metra, i.c. guru-laghu.

Wat de spelling en de verklaringen zoowel van den tekst van R. v. E. als van dien van 1871 betreft, daarvoor schiet mijn uitdrukkingsvermogen te kort. Strekt R. v. E. 's Inleiding tot zijn tekst den Javanici niet tot eer, het Nitiçāstra zooals dit door beide uitgegeven teksten vertegenwoordigd is, is een wanproduct in de Javaansche litteratuur, en gezien de volslagen waardeloosheid van deze beide edities doen wij goed ze voor altijd vaarwel te zeggen. Volkomen terecht staat in een brief van v. d. Tuuk aan de Directie van het Genootschap (Not. 2 Maart 1880, blz. 39) te lezen dat beide uitgaven in onbruikbaarheid wedijveren.

In Veths *Java* ¹⁾ leest men omtrent het Nitiçāstra als volgt: "Een Kawi-gedicht van geheel anderen (d.i. niet epischen) aard is de Nitisjastra, het boek der wijsheid, een geschrift van zedekundigen aard. Het bestaat uit een reeks van op zich zelve staande zedespreuken, die den geest van zachtheid, zelfverloochening en versmading van wereldsche grootheid en zingenot ademen, welke vooral aan het Boeddhisme eigen is. Ziehier een paar voorbeelden". (Volgt het voorbeeld beantwoordende aan zang III, 2 en 7 van den Nitisāra). „Deze spreuken schijnen zeer oud te zijn en er bestaan daarvan onderscheidene modern-Javaansche vertalingen” ²⁾.

Verder verwijst Veth ons naar het artikel van Mr. Van Limburg Brouwer, getiteld Nitisastra, in De Gids van 1860 p. 22 en 222, alsof hier ook maar iets aangaande het Oud-Jav. Nitiçāstra of een van de nieuwere omwerkingen daarvan te vinden ware. Niets van dat alles, omdat het artikel van Mr. v. L. B. uitsluitend handelt over een Voor-Indisch Nitiçāstra, alias het Pañcatantra.

¹⁾ IV² blz. 183

²⁾ Inderdaad bestaan er vrij vele Nieuw-Jav. omwerkingen, die meestal den verbasterden naam Panitisastra dragen. Zie VREEDE, *Catalogus* blz. 262 vlgg.; JUYNBOLL, *Suppl. Cat.* I blz. 133 vlgg. en II 434.

Van Limburg Brouwer zelf voelde de onvolledigheid; hij maakt op het boek van Benfey, waar zijn artikel een soort aankondiging van is, dan ook de volgende aanmerking: „Waarom heeft de geleerde schrijver in 't geheel geen melding gemaakt van de overkomst der Indische fabelen en vertellingen naar ons Java, waar toch vele sporen daarvan zijn teruggevonden? Scheen hem dit feit niet belangrijk genoeg, of was er eenige andere reden, die hem bewoog het ter zijde te laten?" ¹⁾ Maar v. L. B., zelf maakt óók met geen enkel woord gewag van het Jav. Nitiçāstra, ondanks Raffles, R. v. Eysinga en vooral D. L. Mounier ²⁾.

Het voorbericht van deze laatste uitgave, getiteld de Panniti Sastro, waarnaar Veth ons had moeten verwijzen, is van te groot belang dan dat wij het niet in zijn geheel zouden overnemen. Dit zij ons vergund omdat, naar ik geloof, tegenwoordig in Indië alleen de Bibliotheek van het Kon. Bat. Gen. het Tijdschrift v. N. I. in bezit heeft, terwijl de inhoud van dat voorbericht door ieder Javaan, die zijn taal en letteren lief heeft, gekend dient te worden ten einde eigen taalkundige en litteraire feilen, zij het ook in de verre toekomst nog, te verbeteren. Maar vooral ook omdat dat Voorbericht, na 90 volle jaren, nog niet het minst van zijn kracht heeft verloren. Wij laten het hieronder daarom ongewijzigd volgen.

De Panniti Sastro (1) ³⁾.

De Panniti-Sastro is een soort van leerdicht, waarvan er in de Sanscritsche taal verscheidene voorhanden zijn, en sedert de komst der Brahmanen op Java in het oude Kawi en later in de Javaansche taal op meer dan eene wijze zijn nagedicht geworden. Hetgeen van de meeste voortbrengselen der Kawi litteratuur te zeggen is, kan ook van deze Panniti-Sastro gezegd worden; namelijk dat de Javaansche geleerden er een reeks van navolgingen van vervaardigd hebben, die allengs nader bij aan de nieuwe Javaansche

¹⁾ *De Gids* 1860 blz. 237.

²⁾ *Tijdschrift voor Neêrlands Indië* 5de Jaargang (1843) 2de deel blz. 236 vlgg. Is het weer een ironie van het Noodlot, dat dit artikel in hetzelfde jaar verschijnt als de tekst van R. v. Eysinga?

³⁾ De oorspronkelijke noten zijn met cijfers tusschen () aangegeven. (1) Dit is eene Sanscritische benaming en beteekent eigenlijk Boek des gedrags.

taal komen, en dus gemakkelijker te verstaan zijn. Het ware Kawi wordt aan den fabelachtigen Vorst Widhojoko of Hadji Soko toegeschreven, die in de eerste eeuw onzer tijdrekening uit Indië op Java overgekomen, voor de Javanen een soort van Cadmus is, voor zoover hij hun de eerste beginselen van beschaving en daarbij het letterschrift overbragt. Doch over deze taal kan alleen de kennis der Sanscritsche eenig licht verspreiden; en dezelve zou wel voor altijd in de duisternis blijven liggen, indien de verklaring derzelve werd overgelaten aan de onwetenschappelijke vinding der Javanen zelve. Het ontbreekt ons wel niet aan Javaansche commentariën op het genoemde gedicht; doch het is moeilijk te bepalen in hoever men op dezelve vertrouwen kan. De Javaan schijnt zoo wel den oorsprong zijner eigene letterkunde als dien zijner volksbeschaving vergeten te zijn, en de taalkundige overleveringen van het Kawi zijn voor hem schier verloren. De omwenteling, welke hun volksbestaan door de invoering van den Islam, en later door de overheersching der Europeërs ondergaan heeft, zullen daarvan wel de voornaamste oorzaak zijn.

Om mij nu te bepalen tot de Panniti-Sastro, zoo is het bekend, dat daarvan in het jaar der Javaansche tijdrekening 1725 (A. C. 1798) eene dichtmatige overzetting in het Kawi Miring (1) is gemaakt, waarop in het Javaansche jaar 1735 (A. C. 1808) eene andere in het Kawi Djarwo (2) gevolgd is, die weder in het Javaansche jaar 1746 (A. C. 1819) door Radhen Pandji Poespo Wilogo, in Javaansch proza op een vrij onnauwkeurige wijze is overgezet.

De text van de Miring, die door Kijahi Ngabehi Joso Dhipoero opgesteld is, en die der Djarwo, die het werk is van Radhen Toemmengoeng Sastro Negoro, zijn, wat inhoud en zin betreft, bijna geheel gelijk. Ook is de eene niet sterker met Kawi woorden bezwangerd dan de andere, en valt dus niet moeilijk te verstaan. Het verschil is alleen gelegen in de vers-maat en in de wendingen van den stijl.

Naar welk handschrift de vertaling der Panniti-Sastro gemaakt is, welke in the History of Java bij T. S. Raffles, vol. I Chap VI, pag. 256, Ed. 4 voorkomt, is mij onbekend. Daarin erken ik noch

(1) Miring beteekent in het Javaansch overhellen. Door Kawi Miring verstaat men dus een naar het Javaansch overhellend Kawi.

(2) Djarwo beteekent verklaring. Kawi Djarwo is dus een opgehelderd Kawi.

de Miring, noch de Djarwo, noch een der mij bekende handschriften. Het beloop en de aard der spreken, zoo als de Engelsche vertaling dezelve opgeeft, hebben met de Javaansche bewerking wel eene algemeene overeenkomst, doch kunnen met geen manuscript in het bijzonder vergeleken worden. Dit brengt mij op het vermoeden, dat de Engelsche steller, die wellicht geen Javaansch verstond, zich den inhoud van dit gedicht door eenen geleerden Javaan in het Maleisch heeft laten voorzeggen, en daarbij naar eigen goedvinden deze spreken zoo wat besnoeid, omgezet en geangliseerd heeft, met weglating van alwat hij niet begreep of niets waardig achtte ¹⁾.

Ik heb mij zulke vrijheden niet willen geven met eenen text, die geschreven voor mij ligt, en waar van de waarde voor ons niet in het Aesthetische en Didactische, maar veel eer in het eigendommelijke gelegen is. Het is niet te ontkennen, dat er in deze Panniti-Sastro vele sententies[,] voorkomen(,) welker toepassing, indien zij niet zeer geheimzinnig is, dan weinig te beteekenen heeft; zoo dat het mij niet gemakkelijk viel dezelve over te brengen in eene vertaling, die zoo veel mogelijk getrouw is, zonder geheel onleesbaar of onzinnig te worden. Ook de Heer Winter, wiens onderwijs ik in de Javaansche taal geniet, verzekert dat de Javaan, alleen om het vermaak te hebben van eenige woorden in versmaat te zien gebracht, en naar de regelen zijner zangwijzen op te zingen, zich wel eenige onzin en onverstaanbare phrasen getroost. In zijne poësie vordert de Javaan van lateren tijd geenszins die netheid van stijl en uitdrukking, noch die grammatikale keurigheid ²⁾,

¹⁾ Zie beneden.

²⁾ Dit is helaas maar al te waar. De tegenwoordige poëzie van de Javanen, vergeleken bij de oudere, zooals de Tjenti, Mènak, Liederen van M. N. IV e.a. is van weinig beteekenis, hoewel ze door de Javanen zelf nu en dan geprezen wordt. Bovendien: „In their own poems, the Javanese introduce Kawi words, whether they understand them or not” (V. D. TUUK, *Notes*). Verder nog: „De voor dichterlijk schoon geldende klankspelingen, assonantie's en alliteratie's in de Javaansche poëzie, de z.g. poerwokanti b.v. houden sommige schrijvers dermate in den ban, dat zij hen meermalen verleiden tot het smeden van niet bestaande woorden en tot het naar hun smaak opsieren van den vorm ten koste van de duidelijkheid” (NOTO SOEROTO, *De toekomst der Javaansche Letteren in Soembangsih*, Gedenkboek Boedi-Oetomo 1908–1918, blz. 80).

waarop de Latinist bij het lezen van Horatius en Virgilius verlek-kerd raakt. De lectuur van zulk een gedicht als de Panniti-Sastro is dus alleen maar dienstig, om met de Javaansche taal en dicht-kunde kennis te maken, en ook het karakter van het volk te leeren kennen.

Ook voor den philoloog, indien hij het der moeite waardig vond, zou hier veel te verrichten vallen: hij zou de stoutheid van eenen Bentley ¹⁾ noodig hebben, om de lezingen, ik wil niet zeggen te herstellen, maar te veranderen en te verbeteren; en de bijl der kritiek, welke in lateren tijd op voortbrengselen der klassieke dichters is aangewend, zou ook hier vereischt worden, om in de opvolging dezer spreuken meer verband en licht te brengen, en daar-door aan het geheele stuk een beter fatsoen te geven. In de hier nevensgaande vertaling kan men zien, dat het niet veel meer schijnt te wezen dan eene reeks van versnipperde spreuken en fragmen-ten, die zoo maar aan elkander zijn geregen. Hierin eene andere schikking te brengen zou van deze Panniti-Sastro eigenlijk iets anders maken dan het geen het nu is: het zou ook in de kennis en in de behandeling van het Javaansche metrum eene grootere vaardigheid veronderstellen, dan ik bezit, en heeft voor de beoe-fening der taal zelve eigenlijk weinig nut.

Na dit gezegd te hebben, kan ik ten voordeele der Aesthetische en Didactische schoonheden van de Panniti-Sastro niet veel aan-voeren. Het is een leerdicht, van den zelfden aard, zoo men wil, als de spreuken van Salomo, het *Carmen Noetheticon* van Phocylides en de werken van andere Gnomici; want er is bijna geene litteratuur, waarin niet eenige soortgelijke zedeboeken in dichtmaat geschreven zijn; en daarmede kan ook de Panniti-Sastro, alhoewel niet gelijkgesteld, toch vergeleken worden. Dezelve schijnt over het algemeen het werk van Panditen en schriftgeleerden te zijn; want bijna op iedere bladzijde wordt den lezer eene groote onderworpen-heid aan den persoon en aan het onderwijs der Panditen voorge-schreven. Door hun beroep en door de kennis der geschriften alleen, beweert de dichter, is het dat een volk deugdzaam en gelukkig wordt. Voorts behelst deze Panniti-Sastro eenige precep-ten van levenswijsheid. Het maakt den rijken de liefdadigheid en

¹⁾ RICHARD BENTLEY (1662-1742), vader der klassieke philologie.

andere vrome werken ten plicht, en gebiedt hen vooral aalmoezen aan de geestelijken uittedeelen, als zijnde dit het eenige middel om zalig te worden. Ook wordt er veel gesproken van hetgeen er tot eene goede opvoeding behoort. Kinderen en ouders, landvoogden en veldheeren ontvangen hierin ook de noodige lessen in de kunst van zich te gedragen, van te regeeren of oorlog te voeren. De vriendschap en de eensgezindheid worden in het kleed eener fabel aangeprezen. Men kan niet ontkennen, dat de geest, welke in deze spreuken heerscht, den Javaan niet tot oncer strekt. Een groot aantal van zinnebeeldige gezegden, die echter niet alle even zinrijk schijnen, worden ook in de Panniti-Sastro aangetroffen. . . .

Aldus het Voorbericht, dat ik als inleiding tot den Nitisāra of het Balische Niti-*cāstra* niet gaarne zou willen missen, omdat het in menig opzicht ook van toepassing is op den oorspronkelijken Oud-Jav. tekst. Ik zou er nog dit aan willen toevoegen, dat het Niti-*cāstra* tot de invoering van het Westersch schoolonderwijs in de Vorstenlanden, speciaal in Solo, in hoog aanzien stond. Het was de maatstaf, althans in theorie, voor de opvoeding in wellevendheid en was tevens zoo algemeen bekend — dit blijkt uit de vele omwerkingen, die er toen in omloop waren — dat het in de Tjēṭini nogal uitvoerig „besproken” wordt ¹⁾. Dit ligt niet zoo zeer aan de dichtelijke schoonheid noch aan de taalkundige zuiverheid, zooals Mounier terecht heeft opgemerkt, doch wel aan de lessen, die het bevat, hoewel het in den Mohammedaanschen tijd hoogstens maar half verstaan werd en nog minder in den Solo'schen. Maar het weinige dat men ervan verstond was voldoende om er verder zedelessen naar Javaanschen smaak aan vast te knoopen.

Na hetgeen hierboven gezegd is acht ik het niet noodig de andere plaatsen, waar gewag gemaakt wordt van de Nitisastra, bijeen te brengen. Ze zijn, voor zoover ik heb kunnen nagaan, trouwens niet van zooveel belang. Wij zullen echter nog de ge-

¹⁾ Zang 225: 16 — zang 228: 33 van de gedrukte uitgave (dl VII-VIII blz. 77-86.) Als kind meen ik een Javaansche editie te hebben gelezen van een van de modern-Javaansche omwerkingen; deze schijnt echter in de Bibliotheek van het Bat. Gen. niet aanwezig.

legenheid hebben om terug te komen op de opmerking van Mounier t.a.v. Raffles' vertaling.

Thans gaan we over tot het bespreken van den Nītisāra. Van dit geschrift, dat door betrekkelijk vele exemplaren vertegenwoordigd wordt, zegt Van der Tuuk in zijn K. B. N. W. s.v.: „een kleine kakawin, behelzende spreken, en op Java bekend onder den naam v. Nītisastra . . . uit woorden als trijak in pl. v. tirjjak en wisya in pl. v. wisa, en 't vaak verzuimen der lange klinkers . . ., zoowel als van de h, op te maken, dat het van zeer jonge dagteekening is; de stijl eenigszins duister . . ., de text zeer corrupt v.d. bal. hds., . . .”

Deze woorden zijn door Dr. Brandes in zijn Beschrijving¹⁾ aangehaald. Ook Dr. H. H. Juynboll nam ze in zijn Supplement-Catalogus I blz. 133 over.

Dat de tekst van den Nītisāra, zooals wij hem thans bezitten van betrekkelijk zeer jonge dagteekening is, is duidelijk. Maar de door V. d. T. gegeven formuleering lijkt mij niet voldoende klaar; daarmee wordt immers geen tijd als zoodanig aangeduid. . . Het zij mij daarom veroorloofd, hierbij wat langer stil te staan.

Zooals men zich herinnert, heeft Brandes in de ontwikkeling van de Javaansche taal vier trappen opgemerkt²⁾. Daarvoor neemt hij ter illustratie enkele woorden, waarbij echter het verschil tusschen het midden-Jav. (wij zeggen thans Middel-Jav.) en het Nieuw-Jav. m.i. niet geheel tot zijn recht komt. Wij nemen nu één woord, dat voldoende duidelijk is ter onderscheiding van de vier stadia der Javaansche taal. Dit woord is *wētu*. Hecht men aan dit woord het suffix *akēn*, dan vertoont het den volgende vorm in het:

oudste Oud-Jav.	Oud-Jav.	Middel-Jav.	Nieuw-Jav.
wētuakēn	wēt wakēn	wēt okēn	wēt ok-akēn.

Welnu, den vorm -uakēn vindt men uitsluitend in de oudste Jav. oorkonden, als levenden vorm niet later dan Siṇḍoks tijd.

De vorm -wakēn heeft eigenlijk geheerscht door de geheele oud-Jav. periode, van het Rāmāyaṇa af tot de allerjongste ka-

¹⁾ *Beschrijving der Javaansche, Balineesche en Sasaksche Handschriften*, aangetroffen in de Nalatenschap van Dr. H. N. VAN DER TUUK, en door hem vermaakt aan de Leidsche Universiteits Bibliotheek, vervaardigd door Dr. J. BRANDES (Landsdrukkerij 1903), 2e stuk blz. 199 vlg.

²⁾ *Jayapattrā*, in T. B. G. 1889 blz. 144.

kawins. Maar het zal, naar wij gelooven, wel geen bloote bewering zijn als wij aannemen dat hij als levend taalkundig element niet later in gebruik was dan, laten wij zeggen, de stichting van Majapahit. Want -wakën is in de jongere kakawins blijkbaar al een verouderde vorm, die voor de deftigheid nog in stand gehouden werd. Buiten de officieele stukken zal het -okën in den Majapahitschen tijd wel reeds algemeen in gebruik zijn. Op oorkonden vindt men den o-vorm in pl.v. den wa-vorm o.a. in de oorkonde van Trawulan IV en V, die van Bloeloek ¹⁾ en Cohen Stuart IV. En deze oorkonden zijn alle uit den Maj. tijd.

Met deze o-vorm treedt tegelijkertijd de h op in de plaats van begin-klinker of omgekeerd, d.i. een klinker in de plaats van een h. Dit verschijnsel treedt zeer opvallend op den voorgrond in de jongere kakawins, omdat de dichters, die niet meer dezelfde vaardigheid in het hanteeren van het Oud-Javaansch bezaten als hun oudere collega's, daarin een welkom hulpmiddel vonden om de kwantiteit der lettergrepen, zooals de onverbiddelijke maat die eischt, te bepalen. Welnu, deze verwisseling van h en klinker en de o-vorm zijn de karakteristieke kenmerken van de Javaansche taal in haar derde stadium, dat nu aangeduid wordt met Middel-Javaansch, en dat verder op Bali, reeds min of meer geconserveerd, toepassing vindt in de Javaansch-Balineesche kidungs. Op Java zet het zich in de practijk voort in verschillende dialecten: in geschriften vindt men het nog maar uitsluitend in de oudere parimbons, die de Solo'sche hand niet gepasseerd zijn ²⁾.

¹⁾ *Cudh. Versl.* 1918. Bijl. Q en R.

²⁾ Helaas zijn de dialecten van Java noch de oudere parimbon-geschriften voldoende onderzocht. Pas twee parimbon-geschriften werden uitgegeven en toegelicht, doch niet in de eerste plaats taalkundig.

Wat het onderzoek naar de Dialecten van Java betreft, beschikt men over het volgende:

Het Dialect van Banjoemas door Dr. B. J. ESSER in de Verh. Bat. Gen. deel 68; *Idem van Djapara* door WALBEEHM *ibid.* deel 49; *Idem van Tegal* door denzelfden auteur *ibid.* deel 54; *Het Javaansch van Malang-Pasoeroehan* door D. VAN HINLOOPEN LABBERTON *ibid.* deel 51; *Javaansch Dialect van Dermajoe* door Dr. J. GRONEMAN T. B. G. deel 36 blz. 462; *Opgave van Javaansche woorden, die in de Residentie Tegal in gebruik zijn* enz. door J. KNEBEL in T. B. G. deel 42 blz. 344 en *Dialect Djawa Banten* door Mas MANGOEN DI KARIA, apart uitgegeven door het Bat. Gen. Maar deze zijn bijna onbruikbaar en worden nauwelijks

Wat den vorm *ok-akën* resp. *ok-aké* betreft, hij is naast de algeheele vervanging van den begin-klinker door de *h*, het kenmerk van de tegenwoordige Jav. schrijftaal, die wij als niet ter zake verder kunnen laten rusten.

Keeren wij terug tot den Nitisāra. Willen wij dit geschrift in een van de vier bovengegeven taalperioden plaatsen, dan hoort het nitsluitend thuis in den o-tijd, omdat de vorm *okën*, die metrisch in orde is, reeds daarin enkele malen voorkomt. Maar ook deze aanduiding is nog te ruim. Wij meenen het nog preciezer te kunnen dateeren door vergelijking met een ander gedicht.

In de Inleiding tot de Nirarthaprakrēta, welke ik, met tekst en vertaling van dit werk, in den e.k. jaargang van het T. B. G. hoop te publiceeren, meen ik dit geschrift op grond van het daarin voorkomende jaartal en ook op grond van de taalverschijnselen, te mogen dateeren in de laatste jaren van Majapahit. In den aanhef van dat gedicht nu vindt men als plaats van den menschelijken geest genoemd; *tēngahing hrēt-tikta*, d.i. in het bitter ingewand, waarmee zeker de gal wordt bedoeld. Nagenoeg dezelfde uitdrukking nu vindt men eveneens in den aanhef van den Nitisāra voor de aanduiding van hetzelfde begrip: *hrēdayāntatikta*.

geraadpleegd. Ook wordt, op die wijze onderzocht, het desbetreffende dialect niet in het minst vastgelegd.

De beste manier van dialect-onderzoek is die van R. A. KERN in zijn artikel: „*Een Javaansch sprekende bevolking in de Preanger-Regentschappen*” in de B. K. I. 6 – VIII (dl. 52) blz. 381 vlgg. Niet alleen krijgen wij door deze manier van onderzoek een bijna volledigen indruk van het dialect en wellicht ook van den woordenschat, maar bovendien is het lezen van dergelijke kleine teksten een waar genot, doordat men bij het lezen steeds denkt: o, men zou dezen zin in de hoofdtal zoo moeten zeggen enz. enz.

Het onderzoek naar de grammaticale bijzonderheden, het zoeken naar de equivalenten der woorden in de hoofdtal en eventueel het historisch onderzoek van een woord of een vorm enz. enz. dat alles kan of moet geschieden door een vakman in zijn studeerkamer. Het onderzoek ter plaatse bepale zich tot het opteekenen van verhalen, kinderspelen e.a. Het voordeel hiervan is, dat het kan geschieden door iedereen die het wil. Natuurlijk moet een spelsysteem voorgeschreven en gevolgd worden. Ook kan een korte toelichting met, indien mogelijk, een alphabetische lijst der karakteristieke woorden, niet overbodig zijn. Kortom voor het dialect-onderzoek moet de methode-R. A. KERN in den vervolge m.i. onvoorwaardelijk gevolgd worden.

Nemen wij aan dat in een zekeren tijd een soort mode heerschte om die aanduiding voor dat doel te bezigen, dan kan de Nīṭisāra ook beschouwd worden als te zijn ontstaan in denzelfden tijd als de Nirarthaprakrēta, hetgeen volkomen overeenstemt met de taalkundige bijzonderheden in beide werken.

Wat de zuiverheid van de taal betreft, in zooverre is zij zuiver, als zij een juiste weergave is van de poëtische taal van den tijd waartoe het gedicht behoort. Immers een taal kan nooit „zuiver” zijn zonder meer; altijd zal de maatstaf van een bepaalden tijd of een bepaalde plaats moeten worden aangelegd, of ten minste die van een bepaalden tijd.

Dat de stijl eenigszins duister is, kan ik wel beamen, maar dat de tekst zeer corrupt zou zijn, is wellicht alleen toepasselijk op dien, welken V. d. Tuuk in bezit had. Want na behoorlijke vergelijking leveren onze Mss. een vrij aangenaam leesbaren tekst.

In dezelfde *Beschrijving* zegt Brandes op blz. 201 nog: „De meeste handschriften loopen niet verder dan tot en met den 10den zang Deze strophe is ook de laatste van de Javaansche handschriften”.

Uit deze woorden van Brandes kan men opmaken, dat hem een Nīṭisāra-exemplaar bekend was, dat verder loopt dan den 10en zang. Inderdaad heeft het exemplaar, waarvan begin, slot en begin der zangen in de *Beschrijving* aangehaald zijn, 19 zangen. Van den inhoud van de laatste 9 zangen van dit exemplaar durf ik, zonder het werk zelf voor mij gehad te hebben, niet veel te zeggen; doch voor zoover men oordeelen mag op grond van het begin der zangen alleen, is dit gedeelte van bespiegelenden aard. Het aangehaalde slot althans, bestaande uit twee zangen van resp. 4 en 2 strophen, bevat een uiteenzetting van de twee atmans, de *rwa bhineda* = *am-ah*, als essentie van het geschapene.

In de Collectie-Brandes zelf is te vinden een zoogenaamd vervolg van den Nīṭisāra¹⁾, no. 541. Dit geschrift, een copie, telt in totaal 13 zangen, waarvan het begin echter met het voorgaande in het minst niet klopt. Ik weet dit geschrift daarom voorloopig niet thuis te brengen. De inhoud ervan is sterk transcendentiaal en is blijkbaar nog van jonger dagteekening, hetgeen blijkt uit

¹⁾ Not. 1906 blz. IX.

het woord *dihatmika*, dat metrisch in orde en dus zoo bedoeld is, en voor *adhyātika* staat. Ook aan *ḥayu-ḥabda-ḥiḍḍep* is een voorname plaats ingeruimd. Daar ik geen enkel verband ontdekken kan tusschen dit werk en den tienzangigen *Nitisāra*, laat ik het verder rusten.

Dat de Javaansche handschriften volgens Brandes ook met de laatste strophe van zang 10 zouden eindigen, heb ik niet kunnen opmerken. Maar dat er een Javaansch Ms. bestaat, dat verder loopt dan den 10den zang, staat vast. Immers Raffles spreekt van: „hundred and twenty-three stanzas”. Tellen wij echter het aantal strophen van den tienzangigen *Nitisāra* op, dan krijgen wij een aantal van 87. Ook de meening van Mounier, dat de (gedeeltelijke) vertaling van Raffles op de door Mounier veronderstelde wijze zou zijn ontstaan, kunnen wij niet tot de onze maken. In ieder geval moet Raffles een *Niti-ḥāstra* Ms. gekend of gebruikt hebben, dat verder loopt dan de tot dusverre bekende. 't Is niet onmogelijk, zelfs zeer waarschijnlijk, dat Raffles' Ms. thans zich nog bevindt tusschen de door Mr. S. Keyzer in de B. K. I. van 1854 blz. 330 vlgg. beschreven Javaansche handschriften te Londen. Immers in Keyzers lijst wordt ook genoemd een *Panitisāstra* (no. XVIII op blz. 341) en een *Nitisāstra Kawi* . . . no. 6 op blz. 342). Maar de meeste kans hetzelfde te zijn als het door ons bedoelde Ms. heeft de door Cohen Stuart in de B. K. I. van 1863 blz. 147 genoemde *Niti-sāstra Kawi*. Wat betreft den 11den enz. zang van het *Nitiḥāstra* komt het er dus alleen op aan het Ms. van Raffles of een even volledig exemplaar terug te vinden.

Het geluk wil — wij mogen in dit opzicht wel van geluk spreken — dat het Kon. Bat. Gen. een *Nitiḥāstra*-exemplaar (Ms. 150) bezit, dat vijf zangen¹⁾ van in totaal 33 strophen meer telt dan de tienzangige *Nitisāra*. Tellen wij deze 33 strophen bij de 87 van den *Nitisāra*, dan krijgen wij het getal 120, dat dus het aantal strophen (123) van Raffles' exemplaar zeer dicht nadert. En de vergelijking van Raffles' vertaling met eenige gedeelten van den 13den zang van dit *Nitiḥāstra*-Ms. laat geen twijfel over, of Raffles heeft voor zijn vertaling een dergelijk Ms. gehad. Ter staving van deze op-

¹⁾ De 11e en 12e zang bestaan resp. uit 1 strophe; de 13e telt er 11, de 14e 8 en de 15e of laatste 12.

vatting is een enkel voorbeeld noodig, maar m.i. dan ook voldoende. Het 11de couplet van Raffles' vertaling luidt als volgt: „A man who knows not the customs of the country (yudya Nagára), is like a man who would bind an elephant with cords made from the tanjúng flower. It is not necessary for the elephant to be enraged: with the least motion he breaks the cords asunder” ¹⁾. Dit stukje kan alleen al niet zijn ontstaan op een wijze als door Mounier vermoed, omdat het sterk doet denken aan Indische Sprüche no. 6401, door Dr. Hooykaas aangehaald en vergeleken met een plaats in de door hem bewerkte Tantri Kamandaka ²⁾, en luidende a.v.: „Een persoon die geen kennis bezit van de hoofdstukken der grammatica, van woord-en-stem, en dan in een gezelschap zich begeeft, met het voornemen om gesprekken te houden met geleerden, die is als een man, die zich in een bosch begeeft met het voornemen om een wilden olifant te vangen als deze juist bronstig is, met één lotosstengel als middel om hem te binden”.

Nog treffender is de overeenkomst tusschen het uit Raffles aangehaalde couplet met de eerste strophe van den 13den zang van ons Nitiçāstra. Deze luidt in vertaling als volgt: „Een man die, de overlevering niet kennende, zich bevindt te midden van een vergadering, waar gesproken wordt over de leer, die is gelijk aan een zuil; hij lijkt op iemand, die in een moeilijk te doordringen woud een wilden olifant vangen wil, met als vangtouw een draad vezels van een lotusstengel. 't Is in de verste verte niet mogelijk dat hij er een zou vangen, (integendeel) hij wekt den lach van allen, die het zien”.

De overeenkomst is treffend, en Raffles *moet* de bewuste strophe van het Nitiçāstra wel degelijk hebben laten of hooren vertalen, — hoe gebrekkig deze vertaling overigens ook geweest moge zijn, anders had hij dit 11de couplet van zijn vertaling niet aldus kunnen neerschrijven. Raffles moet dus een Ms. gehad hebben dat ongeveer overeenkwam met Ms. Bat. Gen. No. 150. Het verschil van 3 strophen mag hier van ondergeschikt belang worden geacht.

¹⁾ Van RAFFLES' vertaling zijn de volgende coupletten: 11, 12, 14, 1, 7, 3, 4, en 9 (in deze volgorde)! in het Nederlandsch overgezet in *Tijdschrift voor Neêrlands Indië* 2de jaarg. (1839) blz. 435; zonder eenige toelichting.

²⁾ Bibliotheca Javanica 2 (verder verkort: *Tantri*) blz. 12.

Waar dit Bat. Ms. een belangrijk exemplaar te noemen is, is het niet overbodig er een paar woorden aan te wijden. Het heeft behoord tot de nalatenschap van den heer C. F. Winter en is tegelijk met vier andere Mss. — w.o. de Geschiedenis van Sultan Ibrahim in quasie-Oud-Javaansch (zie boven) door den heer F. L. Winter aan het Genootschap ten geschenke afgestaan ¹⁾. Het is geschreven op 4to papier in het kraton-schrift en geheel vrij van eenigen commentaar; ook vindt men er jaartal noch eenige andere aanduiding in, maar het kraton-schrift wijst duidelijk uit dat het een Solo'sch Ms. moet zijn. Een dateering op grond van den schriftvorm is niet mogelijk, omdat tot heden ten dage het kraton-schrift nog net zoo geschreven wordt.

Het resultaat van een vergelijking met den Nitisāra, d.w.z. met de eerste tien zangen van 87 strophen, is verrassend. De eerste en tweede zang loopen geheel parallel. De derde zang vertoont eenig verschil in de volgorde der strophen. Zoo is N. *çāstra* 7 = N. *sāra* 9; 8 = 7 en 9 = 8. Nog grooter is dit verschil in den vierden zang, die van den derden niet is afgescheiden ²⁾. Desondanks zijn de strophen in dit Nitiçāstra ieder voor zich als geheel — de metrische verwarring daargelaten — vrij gaaf. Dit is m.i. een onmiskenbaar bewijs dat ons Nitiçāstra onafhankelijk is van den Nitisāra, hetgeen zijn waarde aanmerkelijk verhoogt. Want als het geheel parallel liep met den Nitisāra, zou het nog beschouwd kunnen worden als een afschrift daarvan, en zou de waarde maar zeer betrekkelijk zijn.

Zelfs zou men kunnen gissen, dat het een direct afschrift moet zijn van een exemplaar in Oud-Jav. letter. Zang II strophe 2 begint met *uttama*. Voor dit woord staat in ons Ms. *dat-tama*. Welnu, de verwarring van *u* met *da* is alleen mogelijk in Oud-Jav. schrift. Verwisseling van deze twee teekens vindt in de Javaansche epigrafie ook nog wel eens plaats ³⁾.

Dit feit alleen reeds geeft aan ons Ms. een bijzondere waarde, en deze — afgezien nog van de vijf laatste zangen, die buiten den

¹⁾ Not. 1 Maart 1881 blz. 33.

²⁾ Zie tabel van vergelijking hierachter.

³⁾ De bekende Oud-Jav. bergnaam Damalung wordt wel eens Umalang gelezen, KERN, *Verspr. Gesch.* VI blz. 296; Vgl. V. d. TUUK, K.B.N.W. S. v. damalung; B.K.I. dl. 74 (1918) blz. 148.

Nitisāra staan — wordt nog hierdoor verhoogd, dat het ons op enkele punten pittiger lezingen verschaft dan de andere Mss. Dit mag als een bewijs te meer worden beschouwd voor z'n onafhankelijkheid van den Nitisāra; het Ms. moet dus teruggaan op een ouder exemplaar.

Thans nog iets over de laatste vijf zangen. Hoewel zij wat metra en spelling betreft, zeer corrupt zijn, schemeren de versmaten nog zeer duidelijk door. Ten overvloede zij gezegd, dat ze daarmee toonen niet een maaksel te zijn van lateren tijd (à la Ranggawarsita), maar wel degelijk van ouden datum dateeren. Door de maat gesteund heb ik gepoogd corrupte lezingen te herstellen. Ik ben er mij ten volle van bewust, dat dit geen gemakkelijke taak was, en had daarom gaarne gezien, dat van de vijf laatste zangen een lithographische reproductie werd gegeven, maar in dezen tijd gaat dat nu eenmaal niet. En aangezien het geven van de oorspronkelijke lezing in noten ook niet veel uithaalt, heb ik den tekst overal maar stilzwijgend verbeterd.

Als Raffles niet fout geteld heeft, zijn van de 123 strophen van het Nitiçāstra er 120 teruggevonden. Raffles' vertaling, die bijna onherkenbaar is, buiten beschouwing gelaten zijn er tot nu toe slechts 9 strophen (zang IV 7—15) van dit werk in tekst en vertaling gepubliceerd in de dissertatie van Dr. Drewes bovengenoemd. Naar aanleiding van dit betrekkelijk kleine stukje hebben twee geleerden daarna het hunne bijgedragen ter opheldering zoowel van den tekst als van de vertaling ¹⁾. Dit feit heeft mij in mijn overtuiging gesterkt, dat zoolang een tekst in het algemeen en een Oud-Jav. in het bijzonder, niet uitgegeven is *voorzien van een vertaling*, op ruimere belangstelling niet gerekend behoeft te worden. Dit heeft mij den moed gegeven om ook het Nitiçāstra op deze wijze uit te geven, in de hoop meer belangstelling te kunnen wekken voor dit alleszins merkwaardige geschrift.

Als auteur van het Nitiçāstra noemt de Jav. overlevering een zekeren koning Widayaka alias Aji-saka ²⁾, hetgeen als volmaakt fabelachtig geheel ter zijde kan worden gelegd. Anders luidt de

¹⁾ Prof. KROM en Dr. WALTHER AICHELE, resp. in de B. K. I. dl. 82 (1926) blz. 310 en in *Zeitschrift für Eingeborenen Sprachen* XXI, 3 (1931), overgenomen in *Djāwā* jg. 1931.

²⁾ WINTER, *Jav. Zamenspraken*.

Balische traditie, volgens welke de Nitisāra het werk zou zijn van een zekeren Paṇḍa Bahoe Rawoeh ¹⁾. Zonder de juistheid van deze traditie te willen betwisten, zijn wij de opvatting toegedaan, dat deze Bahoe Rawoeh niet de auteur is, doch wel iemand, die met zijn vrij rijke bibliotheek, waartoe de Nitisāra behoorde, van Java naar Bali was gevlucht ²⁾.

De vraag, uit welke Voor-Indische bron uiteindelijk het Oud-Jav. Nitiçāstra geput kan zijn, durf ik niet beantwoorden. Ik laat dat gaarne over aan Sanskritisten. Maar toch wil ik eraan herinneren, dat Nitiçāstra in Voor-Indië zeer bekend is als naam van een groep van geschriften handelende over ongeveer hetzelfde onderwerp als het Oud-Jav. Nitiçāstra ³⁾.

Ook een Nitisāra die zelf onder de rubriek Nitiçāstra thuis hoort, is in Voor-Indië niet onbekend. Een werk van dien naam is uitgegeven door Rajendralala Mitra in de Bibliotheca Indica 1849. Voor zoover ik uit de inhoudsopgave in het Voorbericht van dit werk kan opmaken, is onze Nitisāra vergeleken bij zijn Voor-Indische naamgenoot, zoowel naar omvang als naar kwaliteit van den inhoud, slechts een miniatuur te noemen. Of zij beide in min of meer genealogisch verband met elkaar staan, kan ik niet beoordeelen. Bij het doorbladeren van de door Böhlingk uitgegeven *Indische Sprüche* vond ik echter een Nitiçāstra met Telegu karakters genoemd ⁴⁾. Dit laatste werk vertoont vele overeenkomsten met het Oud-Javaansche.

Een deel van de spreuken die in het Oud-Jav. Nitiçāstra voorkomen, is door Van der Tuuk herkend als teruggaande op spreuken uit de *Indische Sprüche* voornoemd. Deze zal ik hieronder in de Deutsche vertaling aanhalen.

Aan den wenk van Mounier om aan de spreuken een betere samenhang of volgorde te geven, kan nooit gevolg gegeven worden; het Nitiçāstra is nu eenmaal fragmentarisch van aard. Wij

¹⁾ FRIEDERICH, *Voorloopig Verslag van het eiland Bali* blz. 23 in Verh. B. G. dl. 22.

²⁾ Zie omtrent de persoon van Bahoe Rawoeh het proefschrift van Dr. C. C. BERG, *De Middeljavaansche historische traditie* Hoofdst. II en vgl. mijn bovenvermelde Inleiding op de Nirathaprakrēta.

³⁾ WINTERITZ, *Gesch. d. Ind. Lit.* III, blz. 504 vlgg.

⁴⁾ Voorwoord van het derde deel.

mogen al blij zijn als de tekst en de vertaling, die wij hierachter aanbieden, een globalen maar dan naar ik hoop juisten indruk kunnen geven van den oorspronkelijken aard van dit merkwaardige geestesproduct uit Java's verleden.

Eindelijk vermelden wij welke Mss. door ons zijn geraadpleegd voor de vaststelling van den tekst. Van het Bat. Ms. no. 150, dat wij met F aanduiden, spraken we reeds. De andere zijn:

Lontar B. G. no. 717, een volledig, d.i. 87 zangen bevattend Ms. bestaande uit 11 bladen lang 55 cm en breed ruim $3\frac{1}{2}$ cm geschreven met zeer duidelijk Bal. schrift. Dit Ms. duiden wij aan met A.

Lontar B. G. no. 852, beschreven in Juynboll II blz. 492: „Lëmpiran, lang 48 cm en groot 14 fol., bevattende het begin van den Nitisāra tot vers 3 van zang X. Aan het slot staat ten onrechte: *iti nitisāra samapta*. Dit hs. is afkomstig uit Den Pasar” ¹⁾. Dit Ms. is wel volledig te noemen, omdat het, evenals het voorgaande, de 87 zangen bevat. Ieder blad is met slechts drie regels Bal. schrift beschreven. Wij duiden dit Ms. met B aan.

4to. papier B.G. no. 211; dit Ms. bevat slechts de eerste 10 strophen van zang I, en wordt aangeduid met E.

Collectie-Brandes no. 578, een Ms. op folio papier groot 15 blz. met Bal. schrift, aangeduid met D.

Lontar (fragment) B. G. no. 1054, beschreven in Juynboll II blz. 492; door ons aangeduid met E.

Ten slotte betuigen wij onzen dank aan het Kon. Bataviaasch Genootschap, dat de uitgave van dit werk mogelijk heeft willen maken.

¹⁾ De *Suppl.-Catalogus* van Dr. H. H. Juynboll noemt de volgende Nos.: 6109, 7525, 2471, 6905, en 5159.

TABEL TER VERGELIJKING VAN DE VOLGORDE DER
STROPHEN.

Nītisāra Nitiçāstra, Ms. B. G. 150.

Zang III Zang III

7 8

8 9

9 7

Zang IV Geen zang-teecken.

1 III 12 (lees IV 1)

2 17 id. id. 6

3 18 id. 7

4 19 id. 8

5 29 id. 18

6 30 id. 19

7 20 id. 9

8 21 id. 10

9 23 id. 12

10 25 id. 14

11 22 id. 11

12 24 id. 13

13 32 id. 21

14 31 id. 20

15 26 id. 15

16 27 id. 16

17 28 id. 17

18 15 id. 4

19 16 id. 5

20 14 id. 3

21 13 id. 2

22 33 id. 22

23 34 id. 23

24 35 id. 24

N.s. Zang V 1 2 3 4 5 6

N.ç. „ V 2 3 4 1 5 6

NĪTĪCĀSTRA OF NĪTISĀRA

Awighnam astu

ZANG I.

- 1 *Sēmbahning hulun ing bhaṭāra hari sarwajñātma bhuh nityaça. sang tan seng hrēdayāntatikta tulisēn ¹⁾ ngke supratisthenamēr. ring wāhya stuti sēmbahing hulun i jōng sang hyang sahasrāṅg-
cūmān.
dadya prākṛēta nitiçāstra ²⁾ hinikēt lambang winākteng prajā.*

Mijn hulde aan god Hari (Wiṣṇu), den alwetende en eeuwig heerschende. Hij, die verwijlt in het bittere van het binnenst ingewand, moet hier in teekening gebracht en gediend als ware het zijn beeld. Naar het uitwendige zij mijn lofgebed gericht tot de voeten van den duizendstraligen god (de zon), opdat de stof uit het leerboek der levenswijsheid, door mij tot een gedicht aaneengeregen, vermaardheid moge verwerven onder de mensen.

Dit is, voor zoover ik weet, een van de weinige plaatsen in de Oud-Jav. litteratuur, waar Wiṣṇu alléén vereerd wordt, hetgeen doet vermoeden dat de dichter een Wiṣṇuïet in den strikten zin van het woord was. Naast de vereering van Wiṣṇu vindt men in deze strophe de vereering voor de zon als de manifestatie van den god ³⁾.

Tan seng, dat metrisch geheel in orde is, staat hier in de plaats van *tan sah ing*. Dergelijke samentrekkingen, die men zeer veel vindt in werken van de soort van de Kidung Sunda, dus Middel-Javaansch zijn, verraden duidelijk de jongheid van het gedicht.

¹⁾ ABD tulika, F tuliça dat de lezing tulisēn suggereert.

²⁾ ABC en D çabda-çāstra, F nūi-çāstra; ook in E valt nog duidelijk te herkennen, dat er niti-çāstra gestaan moet hebben.

³⁾ Vgl. aanhef van de Hariwangça en B. K. I. 60 (1908) blz. 142.

- 2 ring wwang tan wruha ring subhāṣita mapunggung mangraseng ¹⁾ ṣaḍrasa.
tan wruh pangrasaning ²⁾ sēḍah pucang adoh tambūla widyāsēpi.
yan wwantēn mawiweka cāstra nirapekṣa byakta monabrata.
yan wwang mangkana tuhyaning rahinikā lwirnyān guwekā hidēp.

Een persoon onbekend met de „goede taal” is niet in staat over de zes smaken te spreken. Hij die den smaak van sirih en pinang niet kent en dus veraf is van de betelpruim, is gespeend van iedere wetenschap. In een gezelschap waar de leer besproken wordt zit hij onverschillig alsof hij de gelofte om te zwijgen gedaan heeft. Van zulk een persoon lijkt het gezicht wel op een spelonk, meen ik.

Het woord *subhāsita* wordt door de tegenwoordige Javanen *suba-sita* gelezen, in de beteekenis die de Woordenboeken geven.

De *ṣaḍrasa*, de zes smaken, zijn volgens de Hindu's: *madhura*, amla, *lawana*, *kaṭuka*, *tikta* en *kaṣāya*, d.i. zoet, zuur, zout, heet, bitter en wrang.

- 3 ring wiḍyā wiṣa tulya denikang anabhyāsālasang sampñēh.
 yan tan jirṇa tikāṅ bhinojana hatur wiṣyātēmah wyādhaya.
 ring hinārtha daridra tulya wiṣa goṣṭinyātēmah manglare.
 ring kanyā wiṣa tulya ring jada pikun, tanpāmṛētānade winait.

De wetenschap is gelijk vergif voor wie niet van studie houdt, traag en lui is. Voedsel is gelijk vergif als het niet verteerbaar is en dus ziekten veroorzaakt. Gezelschappen zijn gelijk vergif voor iemand die arm is en geen geld heeft; zij bezorgen hem onaangenaamheden. Een jonge vrouw is voor een ouden, dommen man gelijk vergif; niets is van hem aangenaam, hij wekt haar afkeer op.

Alasang is Skt. *alasa* + uitgang van het ntr. sing.

Sampĕnĕh is hier weergegeven met „lui”. Dit woord komt in de Oud-Jav. litteratuur, voor zoover ik weet, slechts twee maal voor:

¹⁾ F m wang raseng. ²⁾ F m wang rasaning.

hier en in het Wirāṭa-parwa blz. 44: Haywāsampñēḥ ring karya yukti, d.i. „Wees niet lui t.o.v. goede werken”. In de Woordenlijst van Dr. Juynboll wordt het verklaard met: „verwaarloos, verzuim?”

Zonder den Sanskrittekst zou de derde regel van deze strophe uitsluitend te vertalen zijn als volgt: Een voorstel van een arme, van geld verstoken persoon is gelijk vergif; het klinkt onaangenaam.

Alleen afgaande op den tekst zou van den vierden regel de volgende vertaling beter zijn: Voor een jonge vrouw is een oude, domme man gelijk vergif, enz.

„Deze vier verzen” aldus Prof. Kern in zijn *Kawi-studiën* blz. 108 „zijn eene vertaling, hoezeer dan ook geheel averechtsche, van Canakya's spreuk:

duradhītā viṣaṁ vidyā, ajīṇe bhojanaṁ viṣaṁ.

viṣaṁ goṣṭhi daridrasya, vṛddhasya taruṇī viṣaṁ.

Eenigszins gewijzigd staat deze spreuk in de Hitopadeṣa I str. 22, waar *anabhyāse* „bij niet voortgezette studie” voor *duradhītā* „slecht geleerd” gelezen wordt, en *sabhā* „speelclub” voor *goṣṭhi* „societeit, gezelschap”.

De vertaling van deze Hitopadeṣa-strophe luidt volgens Francis Johnson: „In disuse, knowledge is poison. In indigestion, food is poison. A court is poison to a poor man. To an old man, a young wife is poison” ¹⁾.

- 4 ring janmādhika meta citta rēsēping ²⁾ sarwa prajāṅgenaka.
ring stri-madhyā manohara priya wuwustāṅgde manah kūṅg lulut.
yan ring madhyani sang pinaṇḍita mucap tatwopadeṣa prihēn.
yan ring madhyaniṅ musuh mucapakēn wāk-ṣūra singhākrēti.

Een voornaam persoon moet trachten het hart van de menschen te winnen en het hun aangenaam en plezierig te maken. Te midden van vrouwen moet men aangename, het hart roerende woorden spreken, die liefde en gehechtheid opwekken. Te midden van vromen moet gij u er op toeleggen over goede leeringen te spreken. Te midden van vijanden moet gij over dapperheid als die van een leeuw spreken.

¹⁾ *Hitopadesa*, the book of Wholesome Counsel p. 3.

²⁾ AB en C: meta sipta rēsēp, D sip marēsēp, F sitta rēsēp, dat de lezing citta rēsēp suggereert.

- 5 *krūra ng sarpa wiṣanya somya tēkaping mantrāmṛētākaraṣaṇa.*
singha wyāghra hilang galaknika tēkapning stambhanā-mantra ya.
matta ng kuñjara yāṅkuṣāngrubuhakēn dadyātēmah mardawa.
krūrāning ripuṣeṣa durjana gēlēngnya yweki tan wiṣwasān.

Van een gevaarlijke slang is het gif wel onschadelijk te maken door mantra's, die het levenswater te voorschijn doen komen. Van leeuwen en tijgers verdwijnt de woede door mantra's, die (hun woestheid kunnen) doen ophouden. Een bronstige olifant is met een olifantshaak wel tot bukken te brengen en verder te temmen. Maar de woede van slechte mensen, nog overgebleven vijanden: hoed u ervoor daar niet op te letten.

Deze strophe is een reminiscens van het volgende:
 cākyaṃ vārayitum jalena hutabhuk, chatreṇa sūryātapo
 nāgendro niṣitāṅkuṣena samado, daṇḍena go-gardabhau
 vyādhir bheṣajasaṃgrahaiḥ ca vividhair mantraprayogair viṣaṃ
 sarvasya uṣadham asti cāstravīhitam, mūrkhasya nāstyauṣadham.

Dem Feuer kann man durch Wasser wehren, der Gluth der Sonne durch einen Schirm, einem brünstigen Elephanten durch einen scharfen Leithaken, einer Kuh und einem Esel durch einen Stock, einer Krankheit durch Einnehmen von Arzeneien, einem Gift durch Anwendung verschiedener Zaubersprüche: für Alles wissen die Lehrbücher Heilmittel anzugeben, für den Thoren aber giebt es keine Arznei ¹⁾.

- 6 *ironing wwe parimāṇa nāla gaganging tuñjung dawut kawruhi.*
yan ring jātikula pracāra winaya miwang ḥila karmenggita.
yan ring paṇḍita ring kṣamā mudita cāntopekṣa ris mardawa.
sang cāstrajña wuwusnirāmṛēta paḍānyāṅde sutuṣṭeng prajā.

Wil men de diepte van het water weten, men trekke een lotusstengel (die daarin groeit) uit om het te peilen. Bij een persoon van goeden huize zijn handel en wandel, gedrag, karakter en gebaren herkenningsteekens. Van een vrome: verdraagzaamheid,

¹⁾ Ind. Spr. 6348.

vergevensgezindheid, lankmoedigheid, zachtheid en gelijkmoedigheid. Van een kenner der leerboeken zijn het woorden, die gelijk zijn aan levenswater en den menschen vreugde geven.

- 7 *wwantěn wwang sugih artha hina sabhinuktinyālpā ring bhūṣaṇa.*
wwantěn wwang guṇamanta ṣila naya hinānūt rikāṅ durjana.
wwang dirghāyusa wrēddha hina tan arēp ring dharmacāstrolahēn.
yeku ng janma nirarthaka traya wilangnyoripnya nir tanpa don.

Een rijke die zich met slecht voedsel voedt en met nietswaardige kleeren kleedt; een deugdrijke, wiens karakter en gedrag laag zijn en die booze lieden volgt; een oude, bejaarde man die laag handelt en de leer der heilige boeken niet ten uitvoer wil leggen; dat is het drietal menschen, wier leven nutteloos en van geenerlei waarde is.

- 8 *yan ring pakṣi tinucca kāka hinaran pāpātmaka ¹⁾ ng caṇḍala.*
ring sarwāmrēga gardabheka hinaran tuccātmaka ng caṇḍala.
ring buddhiki tinucca caṇḍala si kopāṅde lilangning kṣamā ²⁾.
ring durmitra cinanḍaleng jana kasor tang caṇḍala trīnucap.

Onder de vogels wordt de kraai veracht, hij is bekend als zeer slecht van aard. Onder de viervoeters is de ezel bekend als zeer slecht van aard. Van imborst gesproken is drifzigheid zeer slecht, zij doet de vergevensgezindheid verdwijnen. De slechtste onder de menschen is echter een vriendenverrader: die staat nog lager dan de bovengenoemde drie.

- 9 *ring dyun alpa bañunya kampita kucak. yapwan hibēk wwe sthiti.*
yan ring go rawa ghora ṣabdanika gūṅg alpa kṣiranyākēḍik.
yan ring janma kurūpa ceṣṭitanikākweh bhāwa solahnika.
ring janmālpaka cāstra garwita tērēh ṣabdanya tanpāmrēta.

Een vat met weinig water klost en schudt (onder het dragen); als het vol is, staat het water stil. Een koe die zwaar en dof loeit, geeft maar weinig melk. Een persoon met een leelijk uiterlijk is

¹⁾ ABD tuccātmaka, tekst = F ²⁾ ABD wiku, tekst = F.

erg nukvig in zijn doen en laten. Een persoon die weinig geleerd heeft spreekt ruw, hard en onaangenaam.

Deze strophe gaat terug op het volgende :

sam̐pūrṇakumbho na karoti çabdam, ardho ghaṭo ghoṣam upaiti sa-
myak
vidvān naro yo na karoti garvaṁ, guṇair vihinā bahu vādayanti.

Ein voller Topf macht keinen Lärm, ein halbvoller Krug bullert ganz gehörig: ein gelehrter Mann zeigt keinen Hochmuth; wer aber der Vorzüge ermangelt, der macht viel Lärm von sich. ¹⁾).

- 10 *singhā rakṣakaning halas, halas ikāṅgrakṣeng hari nityaça.*
singhā mwan wana tan patūt paḍa wirodhāṅdoh tikaṅ keçari.
rug brāṣṭa ng wana denikang jana tinor wrēkṣanya ciraṇapaḍang.
singhāṅghōt ri jurangnikang tēgal ayū n sām̐pun dīnon durbala ²⁾).

De leeuw is de bewaker van het bosch, maar het bosch waakt voortdurend over den leeuw. Er ontstaat oneenigheid tusschen den leeuw en het bosch, ze worden boos op elkander en de leeuw trekt weg. Het bosch wordt door de menschen vernield, de boomen omgehakt, zoodat er een open vlakte ontstaat. De leeuw, die gevluht is en zich in een ravijn tusschen de velden verscholen heeft, wordt door de menschen aangevallen en onschadelijk gemaakt.

Tēgal ayū staat *metri causa* voor *tēgal layū* (KERN, *Verspr. Geschr.* IX blz. 24).

- 11 *ring wwan haywa niraçrayeka gawayēn tekāṅ mahā n āçraya.*
ton tang nāga mangāçraye sira bhaṭāra tryambakāṅgarcana.
sangke bhaktinikāpagēh dadi sawit de hyang triraṇjyāntaka.
prāptekāṅ garuḍa prasomya mulating nāga praṇateng ruhur ³⁾).

Een mensch moet niet van bescherming verstoken zijn; zoek daarom een machtigen beschermer. Zie naar den nāga, die zijn

¹⁾ Ind. Spr. 6882. ²⁾ Tot zoover loopt C. ³⁾ F manganti (ng) ruhur.

toevlucht heeft gezocht bij den god met de drie oogen (Çiwa) door dezen hulde te betuigen. Door dit bestendig eerbetoon is hij geworden de *upawita* van den Vernieler der drie steden (Çiwa). De *garuḍa*, (zijn aartsvijand), komt, ziet den *nāga* en maakt (uit ontzag voor Çiwa) een *sēmbah* van uit het luchtruim.

Deze strophe is een omwerking van het volgende :

*samācraiyabalād eva garuḍaṁ yāntam adhvani.
pinākapāṇi-pāṇisthaḥ kuçalaṁ prṣṭavān ahiḥ.*

Nur vermöge des mächtigen Rückhalt wagte es die auf der Hand Çiva's ruhende Schlange den *Garuḍa*, als er seines Weges wandelte, um sein Wohlbefinden zu befragen ¹⁾.

- 12 *tingkahning suta mānuteng bapa gawenya mwan guṇā piṇḍanēn.
ton tang matsya wihaṅgamekana si kūrmanaknya noreniwō.
ring mineka rinakṣaṇeka dinēlō ng aṇḍanya tan sparçanan.
ring kūrme kana ng aṇḍa yeningēt-ingēt ²⁾ tan ton tuhun dhyāna ya.*
- 13 *yapwan hantiganing wihaṅgama hinaspārçanya tan niṣṭura.
mengēt ring samayānya sangka ri kanang koça swayam-putra ya ³⁾.
byakta mwan bapa rakwa rūpa ⁴⁾ guṇa len kāryanya tan bheda ya.
tan mangka ng jana-putra winwang iniwō tan sah rinakṣenamēr.*

Een zoon moet zijn vader navolgen; zijn werk en zijn deugden moet hij ten voorbeeld nemen. Zie naar de visschen, vogels en schildpadden; zij voeden hun kinderen niet op. De visschen passen op hun eieren alleen door er naar te kijken, maar raken ze niet aan; de schildpadden herinneren zich slechts de plaats waar zij hun eieren (in het zand begraven hebben) en zonder ze te zien gaan ze er alleen bij „mediteeren”. De eieren van de vogels worden wel aangeraakt, maar vooral niet ruw. Als de tijd daar is, komen de jongen vanzelf uit den dop te voorschijn. En toch zijn zij verder volkomen gelijk aan hun ouders, zoowel in uiterlijk als in eigenschappen en manier van doen; er is geen enkel verschil. Maar niet aldus de menschenkinderen, ondanks het feit dat zij worden verzorgd en grootgebracht, en onafgebroken bewaakt en vertroeteld.

¹⁾ Ind. Spr. 6852. ²⁾ F yekāṅgēn-angēn voor yenangēn-angēn. ³⁾ ABD swayam-putraka. ⁴⁾ ABD ring swarūpa.

Met het woord *hinasparça* ziet men dat de maker geen raad weet met de *in*-vorm van *sparça*, een woord dat met twee medeklinkers begint en dat in het Indonesische deel van het Oud-Jav. evenals in het Nw. Jav. niet voorkomt (de halve klinkers buitenbeschouwing gelaten). De *in*-vorm van *sphaṭika* wordt ook gemaakt met verplaatsing van de *s*, *pinasṭika*; uit dit laatste is het Jav. woord *paṣṭika*, *maṣṭika* en zelfs *muṣṭika* ontstaan.

- 14 *sang wedajña phalanya homa wangunĕn byaktāmṛteng* ¹⁾ *rāt kabeh.*
ṣilāwrĕtti phalanya ring ṣruti pagĕh ring buddhi tañ cañcala.
bhogānindya phalanya yan kinahanan ring artha dāneng prajā.
ring strī putra phalanya ring surata len ṣardūlawikṛḍita.

Voor een weda-kenner is het nuttig om offers ten uitvoer te brengen, hetgeen stellig heilzaam is voor de gansche menschheid. Een vast karakter en een onwankelbaar en bestendig gemoed is de vrucht van de wetenschap. De vrucht van den rijkdom is onberispelijk genieten en anderen gaven te schenken. Voor een vrouw zijn zonen de vrucht van het liefdesgenot en van het spelen als een leeuw ²⁾.

Deze strophe gaat terug op het volgende :

agnihotraphalā vedāḥ, ṣilavṛttaphalaṁ ṣrutam.

ratiputraphalā dāra, dattabhuktaphalaṁ dhanam.

Das Ziel der Veda ist das Feueropfer; das Ziel der Gelehrsamkeit — ein tugendhafter Wandel; das Ziel der Gattin — Liebeslust und Söhne; das Ziel des Reichtums — Spenden und Geniessen ³⁾.

ZANG II

- 1 *bhūṣaṇa wastra mukya* ⁴⁾ *tĕkaping para jana mamilih.*
mukyanikāṅg bhinojana miñak dwijawara mamilih.
stri gĕmuhing payodhara minukya hinamĕr ing akūṅ.
ṣastra wiṣeṣa mukyanira sang ⁵⁾ *muniwara pilihĕn.*

¹⁾ F *tuhwāmṛteng*. ²⁾ *Ṣardūlawikṛḍita* staat hier in de eerste plaats ter aanduiding van de versmaat. ³⁾ Ind. Spr. no. 71; Tantri blz. 34.

⁴⁾ F *mukya wastra*. ⁵⁾ *Hinamĕr* — sang ontbreekt in F.

Sieraden en kleedingstukken worden door gewone menschen boven alles verkozen. Van de voedingsmiddelen geven brahmanen aan boter de voorkeur. Vrouwen met zware borsten hebben de mannen het liefste. Een wijze moet de voortreffelijke boeken boven alles verkiezen.

Deze strophe gaat terug op :

vastramukhyas tv alaṁkāro gṛhamukhyaṁ tu bhojanam
stano mukhyas tu nārīṇāṁ vidyāmukhyas tu brāhmaṇaḥ.

Beim Schmuck ist die Hauptsache das Kleid, beim Essen — die Butter, bei den Weibern — die Brust, beim Brahmanen — die Gelehrsamkeit ¹⁾.

- 2 *uttamaning* ²⁾ *dhanolihiṅ amet prih-awak apuṭēran.*
madhyama ng arthaning bapa kaniṣṭa dhana saking ³⁾ *ibu.*
niṣṭanikang kaniṣṭa dhana yan saka ring anak-ēbi.
uttamaning ²⁾ *hinuttama dhanolihiṅ anuku musuh.*

Het beste geld is dat, hetwelk men zelf verdient met hard werken; middelmatig is het geld dat men van zijn vader gekregen heeft; slecht is dat van de moeder, het allerslechtste is het geld van de vrouw. Maar het allervoortreffelijkste is dat, hetwelk men verworven heeft als oorlogsbuit.

Deze strophe gaat terug op :

uttamaṁ svārjitaṁ vittaṁ madhyamaṁ pitur arjitaṁ
adhamāṁ bhrātṛvittaṁ ca strīvittaṁ adhamādhamam.

Am höchsten steht das selbsterworbene Vermögen, in der Mitte das vom Vater erhaltene, am niedrigsten das vom Bruder kommende, am allerniedrigsten aber von einer Frau kommende ⁴⁾.

- 3 *dhāna wiṇṇesa ring catur upāya kēnakēna* ⁵⁾ *kabeh.*
ring sama bheda daṇḍa tayaning dhana tan ana kēna.
sang maharēp musuh catur upāya juga kēnakēna ⁵⁾.
byakta kasoraning ripu, balanta magalak ing ayun.

¹⁾ Ind. Spr. 6009. ²⁾ F dattama. ³⁾ Saking is volkomen Nw. Jav. ⁴⁾ Ind. Spr. 7477. ⁵⁾ Kēnakēna is niet een stamverdubbeling van kēna, maar kēna + suffix — akēn + conj. — a. In correct Oud-Jav. zou het moeten zijn kēnākēna.

Het geld is het voornaamste van alle vier „middelen” die men toepassen kan. Zonder geld is minnelijke schikking, het zaaien van tweedracht en overweldiging van geen nut. Zij die ten strijde willen gaan moeten eveneens de vier middelen toepassen. Stellig zal dan de vijand ten onder gebracht worden door uw soldaten, als zij moedig voorwaarts stormen.

Is deze strophe een nagalm van het volgende?

apy upāyais tribhis tāta yo 'rthaḥ prāptuṁ na çakyate
tasya vikramakālāns tāt yuktān āhur maṇiṣiṇaḥ.

Wenn man durch keines der drei anderen Mittel (gute Worte, Geschenke und Veruneinigung) sein Ziel zu erreichen vermag, erst dann ist, wie Weise sagen, die zu Gewaltmitteln geeignete Zeit gekommen¹⁾.

De *catur-upāya*, vier middelen, zijn: *sāma*, *bheda*, *dāna* en *daṇḍa* d.i. minnelijke schikking, tweedracht stichten bij den vijand, het geven van geschenken en het gewelddadig aanvallen. Reeds in de *Arjunawiwaha* (zang 21,1) schijnt *dāna*, gave, verward te zijn met *dhana*, geld, dat door mij t.a.p. ten onrechte met oorlogschatting is weergegeven.

- 4 *haywa kaciryan ing para yadin hana kinatakutan.*
dhairya juga prihén galakaning balagaṇa malaga.
tan hawamāna ring ripu musuhta mawuwuh agalak.
bahni manahnirānggēsēngi tan hana pangucapira.

Laat het aan een ander niet blijken als gij bang voor iets zijt. Zorg slechts dat uw krijgers standhouden en dapper aanvallen in den strijd. Minacht den vijand niet, hij wordt er des te feller door. Houd het vuur in gedachte; dat verzengt zonder te praten.

- 5 *nora 'na mitra manglëwihane wara-guṇa maruhur* ²⁾.
nora 'na çatru manglëwihane gëlēng ana ri hati.
nora 'na siḥ mahānglëwihane sihikang atanaya.
nora 'na çakti daiwa juga çakti tan ana manahén ³⁾.

¹⁾ Ind. Spr. 7449. ²⁾ F mangiwëh (?) voor malëwih?

³⁾ Deze voet is in F „verbeterd” tot: *nora'na bhakti manglëwihane hyang amara siniwi.*

Geen vriend gaat boven hooge, nuttige kundigheid. Geen vijand evenaart de boosheid in eigen hart. Geen liefde overtreft de liefde van ouders jegens hun kroost. Geen macht is als het Noodlot; die macht kan niemand stuiten.

Deze strophe gaat terug op :

na ca vidyāsamo bandhur, na ca vyādhisamo ripuḥ.

na cāpatyasamaḥ sneho, na ca daivāt paraṁ balam.

Es giebt keinen Freund, der dem Wissen gleich käme; keinen Feind, der einer Krankheit gleich käme; keine Liebe, die der zum Kinde gleich käme; keine Macht, die grösser als das Schicksal wäre ¹⁾.

- 6 *kokila ring swaranya maka-rūpa kinalēwihakēn.*
stri maka-rūpa diwya kapatibrata linēwihakēn.
ring ṛuṭi dharma-ṣāstra guruwaktra kinalēwihakēn.
ring kṣama rūpa sang parama paṇḍita linēwihakēn.

De nachtegaal wordt gewaardeerd om zijn zang. Een vrouw wordt hoog geschat als zij met heilige overtuiging trouw is aan haar man. Onder de overleveringen en gewijde leeringen wordt het woord van den leeraar boven al gesteld. De allervroomste heiligen stellen zachtmoedigheid het hoogste.

Deze strophe is een reminiscens van het volgende :

satītvam bhūṣaṇaṁ strīṇāṁ, drumāṇāṁ bhūṣaṇaṁ phalam

vidyaiva bhūṣaṇaṁ puṁsāṁ, yatīnāṁ bhūṣaṇaṁ kṛpā.

Der Frauen Schmuck ist die Treue, der Bäume Schmuck die Frucht, der Männer Schmuck das Wissen, der Asketen Schmuck das Mitleid ²⁾.

- 7 *hemani sang mamukti dumadak tika tan ana guṇa.*
yowana rūpawān kula wiṣāla tika paḍa hana.
denika tanpa ṣāstra tan ateja wadana makucēm.
lwir sēkaring ṣamī murub abāṅ tan ana wanginika.

Het is jammer van een rijken man als hij geen kundigheid bezit. Hij zij jong, knap, van goede familie en gezond, door verstoken

¹⁾ Ind. Spr. 3231, Tantri blz. 28. ²⁾ Ind. Spr. 7609.

te zijn van ieder kundigheid is zijn gezicht dof en glansloos, evenals de bloemen van een wilde kapokboom die helrood zijn doch geen geur geven.

Deze strophe gaat terug op het volgende:

rūpayauvanasaṃpannā viçālakulasam̐bhavāḥ.

vidyāhīnā na çobhante, nirgandhā iva kiṃçukāḥ.

Diejenigen, die mit Schönheit und Jugend ausgestattet sind und aus hohem Geschlecht stammen, aber des Wissens ermangeln, üben keinen Zauber, eben so wenig wie die geruchlosen Kimçuka¹⁾.

Çamī is de naam van een boom, den z.g. wilde kapokboom, Jav. *raṇḍoe-alas*, *Bombax malabaricum* D. C. terwijl *kiṃçuka* synoniem is met *palāça*, Jav. *plasa*, *Butea frondosa* Roxb.

- 8 *çila pangawruheng kula sirang sujana panëngëran.*
ring wara-bhoga puṣṭining awaknya juga panëngëran.
sihning amitra sambhramanikātiçaya panëngëran.
ring kṣama len upekṣa sira sang wiku panëngërira.

Beschaafde manieren zijn het kenmerk van goede familie. Het kenmerk van goed eten is welgedaanheid; het kenmerk van goede vriendschap is overmaat van voorkomendheid; zachtmoedigheid en welwillendheid zijn de kenmerken van den heilige.

Deze strophe is te vergelijken met:

ācāraḥ kulam ākhyāti, deçam ākhyāti bhāṣaṇam

sam̐bhramāḥ sneham ākhyāti, vapur ākhyāti bhojanam.

Die Bräuche verrathen die Familie, die Sprache verräth die Heimath, Verwirrung verräth Zuneigung und der Leilb die genossene Speise²⁾.

- 9 *makṣika çirça taṇḍasika wiṣṇanika tan ana len.*
mṛēcika pucca buntutika wiṣya katinëngëtakën.
sarpa ri danta rakwa³⁾ wiṣa huntunika taya waneh.
durjana sarwa sandhinika wiṣya mamëpëk ing awak.

¹⁾ Ind. Spr. 5795. ²⁾ Ind. Spr. 870, Tantri blz. 108.

³⁾ ABD ranya; F mist den tweeden regel en leest voor den derden; huntuniki wiṣyanika tan ana len.

Een steekvlieg heeft zijn gif uitsluitend in den kop. Het gif van een schorpioen zit verborgen in de punt van zijn staart. Van de slangen zijn uitsluitend de tanden giftig, maar van een slecht mensch is het geheele lichaam vergif.

Makṣika, Jav. *matsika* wordt verklaard met *klabang*, duizendpoot.

Katinēṅgētakēn is een woord met dubbel passief-formatie; men verwacht òf *katēṅgētakēn* òf *tinēṅgētakēn*. Doch, zooals boven reeds gezegd, de dichter beheerscht de taal niet meer en is bovendien een slaaf van het metrum.

Deze strophe gaat terug op:

sarpāṇāṁ ca viṣaṁ dante, makṣikāṇāṁ ca mastake.

vṛccikāṇāṁ viṣaṁ pucche sarvāṅge durjano viṣam.

Der Schlangen Gift steckt im Zahne, der Stechfliegen Gift im Kopfe, der Scorpionen Gift im Schwanze, ein böser Mensch ist am ganzen Leibe Gift ¹⁾.

10 *çaktinikāṅ rare rudita mogha tinulung inamēr.*

mina balanya ring bañu magōṅ maputēran adalēm.

çaktinikāṅ kagāṅglayang ing ambara lēyēp aruhur.

sang ratu çakti yan pēpēk ikāṅ bala-gana catura.

De macht van een huilend kind strekt hiertoe, dat het getroost en vertroeteld wordt. De kracht van een visch ligt in groot, kolkend en diep water. De kracht van een vogel ligt in hemelhooge vlucht in het luchtruim. De macht van een vorst ligt in een met de vier afdeelingen volledig toegerust leger.

Deze strophe gaat terug op het volgende:

pakṣināṁ balam ākāṇo, matsyānāṁ balam udakam

durbalasya balaṁ rājā, bālānāṁ rodanaṁ balam.

Der Vögel Kraft ist der Luftraum, der Fische Kraft das Wasser, des Schwachen Kraft der Fürst, der Kinder Kraft das Weinen ²⁾.

¹⁾ Ind. Spr. 6905; *Indische Spreuken* van Dr. G. J. Wijnaendts Franken (Haarlem 1932) no. 319.

²⁾ Ind. Spr. 7579.

- 11 *hinganikāṅ sayojana salakṣa dēpa widhinika.*
yojana hinganing bhahiri-ṣabḍa lēpasika kabeh.
dwādaṣa yojananya kupaking gēlap angawang-awang.
ṣabḍani sang sujāna mēpēking bhuwana paḍa ngalēm.

Volgens de bepaling is één yojana een afstand van 10000 vademmen. Het geluid van een gong bereikt een afstand van één yojana. Het geluid van een donderslag in het luchtruim bereikt een afstand van twaalf yojana's. De faam van een goed mensch vervult de wereld: iedereen prijst hem.

- 12 *haywa mamukti sang sujana kaṣṭa piṣṭa tilarēn.*
kaṣṭmalaning ṣarīra ripu wāhya ri dalēm aparēk.
lwirnika kaṣṭa-mangsa musikā ṣrēgala wiyung ulā.
krimi kawat ¹⁾ makādinika pāpahara hilangakēn ²⁾.

Een goed mensch mag geen slecht vleesch eten; hij moet nalaten wat onreinheid van het lichaam veroorzaakt en zoo- wel uiterlijke als innerlijke vijanden nabij doet zijn. Als slecht vleesch is in de eerste plaats bekend: dat van muizen, honden, kikkers, slangen, rupsen en wurmen; dit is alles zondig voedsel, vermijdt het.

Van een dergelijk verbod maakt de Nāgarakrētāgama (zang 89, 5) ook gewag:

ṣwāna kara krimi mūsika hila-hila len wiyung alpa dahat.
ṣatrw awamāna hurip kṣaya phalanika ³⁾ rakwa yadi purugēn.

Verboden zijn honden, ezels, rupsen, muizen en kikkers; zij zijn zeer laag. Verachting bij den vijand en levensverlies is toch de vrucht ervan als men (het voorschrift) overtreedt.

- 13 *haywa maninda ring dwija daridra dumadak atēmu ⁴⁾.*
ṣāstra tininda denira kapātaka tinēmu magōṅ.
yan kita ninda ring guru patinta maparēk atēmu ⁵⁾
lwirnika wangṣa-patra tumibeng watu rēmēk apasah.

¹⁾ F kaṣṭat. ²⁾ F hilagakēn. ³⁾ Zoo leze men i.p.v. calanika. ⁴⁾ Voor dumadak katēmu. ⁵⁾ Voor maparēk katēmu.

Berispt geen brahmanen, gij wordt er ongelukkig door. Laakt niet de heilige boeken, gij zult folteringen in de hel ondergaan. Als gij uw leeraar laakt, zult gij spoedig den dood vinden gelijk een bord, dat op een steen in stukken valt.

In het woord *tininda* ziet men dat de maker den Skt. wortel *nind* als een Jav. woord beschouwt, waarvan de stam overeenkomstig de nasaal-n met een t begint.

Opmerkenswaardig is verder de laatste regel van deze strophe. *Wangcapatra tumiba* is een gedeeltelijke vertaling van *wangcapatrapatita*, wat hier de naam van de maat aanduidt. Maar de dichter heeft denkkelijk twee plaatsen in gedachte gehad, een uit het Bhārata-Yuddha en een uit het O. J. Rāmāyaṇa. M. a. w.: deze regel is een contaminatie van die twee. In het Bhar. Y. V, 6 leest men: *nāhan hetunirān tēñuh kadi gēḍah rēmpū ḍawuh ring ḥilā*. „Daarom wordt het (hart) verbrijzeld evenals een glas dat op een steen in stukken valt”. Aan deze plaats denkend heeft de dichter aan het woord *wangcapatra* de beteekenis van iets breekbaars toegekend. Maar de oorspronkelijke beteekenis van *wangcapatra* is „bamboeblad”. In deze beteekenis wordt het gebruikt in het Rāmāyaṇa XX, 62: *tulya sawangcapatrapatita ng hati ta ya kumētēr*. „Haar (Sita's) hart sidderde als een vallende bamboeblad”.

Voor *bangsapatra* vindt men in de Jav. Woordenboeken, behalve „naam van een Kawi-maat” de onzinnigste verklaringen, die blijkbaar op deze plaats van het Nitiçāstra teruggaan.

ZANG III.

- 1 *tēgal tan ananing dukutnya tinilar tēkapi paçu taman hanānglawad.
nadi tan ana toya suška matilar sarasa hiku dumeh paḍāsēpi.
ikang puruša hina dina kasihan tinilarakēnikāng warāngganā.
narendra na-parikṣa nirghrēṇa dumoh balanira matilar manginggati.*

Een veld zonder gras wordt verlaten door het vee; geen enkel dier zoekt het. Een rivier droog en zonder water wordt verlaten door de reigers; dit is de oorzaak dat deze afwezig zijn. Een ongelukkige, arme en behoeftige man wordt door vrouwen gemeden. Een vorst die niet overal toeziet en wreed is, wordt door zijn onderdanen in den steek gelaten; zij loopen van hem weg.

- 2 surudnikanang artha ring grēha hilangnya tan ana winawanya
 yān pējah.
 ikang mamiḍara swa-wandhu surud ing pamasaran umulih
 paḍānangis.
 gawe hala hajēng manuntun angiring manuduhakēn ulah tēkeng tēkan.
 kalinganika ring dadi wwang i sēḍēng hurip angulaha dharma
 sādhanā.

Het geld blijft bij den dood in huis achter; niemand kan het meenemen. De belangstellenden en de familieleden gaan tot de begraafplaats en keeren weenend naar huis terug. Het slechte of goede werk vergezelt, leidt (de ziel van den doode) om den weg tot de bestemming aan te wijzen. Daarom moet men zich gedurende dit leven aan vrome daden wijden als middel (om den hemel te bereiken).

Deze strophe gaat terug op het volgende:

arthā gṛhe nivartante, cīmaṇe caiva bāndhavāḥ
sukṛtāṃ duṣkṛtāṃ cāpi gacchantam anugacchati.

Die Reichthümer bleiben im Hause und die Angehörigen kehren auf der Leichenstätte um; die guten und bösen Werke aber folgen dir nach auf deinem Wege zum Jenseits ¹⁾).

- 3 anitya tikanang hurip nwam i wayah kasugihan atilar nda tan sthiti.
ikāṅ surata sanggameka kadi langgēṅ apuhara wiyoga tan lanā.
adharma kalawan sudharma guṇa mūḍa wēdi-wēdi kaṣūran uttama
sadārdha hananing ṣarira tumuwuh tēkani pati manūt nda tan hilang.

Het leven is niet duurzaam, jeugd en vermogen laten ons in den steek, zijn niet vast. Het genot van het samenzijn lijkt wel duurzaam, maar het brengt scheiding te weeg en is niet oneindig. Losbandigheid en vroomheid, kundigheid en domheid, vrees en voortreffelijke dapperheid worden naast elkander in het lichaam aangetroffen; het heele leven tot den dood toe zijn zij onafscheidelijk en steeds aanwezig.

Deze strophe gaat terug op het volgende:

asthiram hi gṛhārāmam, asthiram dhana-yauvanam.
asthiram jīvitam loke, dharmaḥ kīrtir yaçāḥ sthiram.

¹⁾ Ind. Spr. 601.

Von keinem Bestand ist Haus und Garten, von keinem Bestand Reichthum und Jugend, von keinem Bestand ist in der Welt das Leben; Verdienst, Ehre und Ruhm aber haben Bestand ¹⁾.

- 4 *ikāṅ dumadi janma rūpa maka bhūṣaṇanika sumilih* ²⁾ *tēkeng sabhā. surūpa maka bhūṣaṇanya kula cūddha piniliha marēk ri jōng haji. suwastra* ³⁾ *maka bhūṣaṇe kula minukya sira tēka ri mādhyaning sabhā. sucāstra maka bhūṣaṇa kṣama mahāngrēsēpi manahi sang maharddhika.*

Menschen die op knapheid kunnen bogen, kunnen in gezelschap schitteren. Wie op schoonheid en goede familie kan wijzen kan aan het hof komen. Met mooie kleeren kan men deftig doen en uitblinken in gezelschap. Met goede leering kan men vergevensgezind zijn en het hart van voorname lieden bekoren.

Sumilih is hier een krama-vorming van *sumuluh* evenals *linggih* van *lungguh*, *singgih* van *sungguh* e. a.

- 5 *caturtha pamarikṣaning puruṣa deṣa* ⁴⁾ *kula guṇa gawenya kawruhi. suwarṇa pamarikṣa purwa dinadar pinalu hinalubañ cinedana* ⁵⁾. *pamiḍanani sang mahājana caturtha dhinik inujaran nda tan hade. piniḍananing artha tan wawa-rēngōn wēkasan ika dinaṇḍa ring pati*

Viererlei is het onderzoek naar een persoon; men moet landaard, familie, deugden en kundigheden kennen. Onderzoek van goud is: eerst getoetst, dan gehamerd, gebrand en gespleten. Het bestraffen van een persoon geschiedt op vier manieren: berispt en aan den tand gevoeld; betert hij zich niet, dan worde hij gestraft met geldboete; stoort hij zich hier niet aan, dan worde hij met den dood gestraft.

De eerste twee regels van deze strophe gaan terug op het volgende:

yathā caturbhiḥ kanakam parikṣyate
nigharṣaṇacchedanatāpatāḍjanaiḥ.

¹⁾ Ind. Spr. 796. ²⁾ F. dumilah. ³⁾ Mss. sucāstra. ⁴⁾ Mss. doṣa, dat hier nogal stroef in het verband zit. ⁵⁾ AD hinalubañ canedanan, B – cinedanan, tekst = E.

tathā caturbhiḥ puruṣaḥ parīkṣyate
tyagena cīlena guṇena karmaṇā.

Wie man Gold auf viererlei Weise prüft; durch Reiben, Schneiden, Glühen und Schlagen, so prüft man auch den Menschen auf viererlei Weise, indem man die Freigebigkeit, die Gemüthsart, die Vorzüge und die Handlungen in Betracht zieht ¹⁾).

Of: yathā hema parīkṣante tāpatādanacchedanaiḥ
tathā puruṣam apy eva kula-cīlena karmaṇā.

Wie man Gold durch glühen, schlagen und schneiden prüft, so den Mann, indem man das Geschlecht, die Gemüthsart und die Handlungen in Betracht zieht ²⁾).

- 6 *caturtha wilanging masung suka ri purwaka mamuhara duhka*
tan hade.
ikang wwang ahutang lawan çrëgala-maithuna ³⁾ suka ri sêdëng
minangkana.
salah-salahane kanang ⁴⁾ wwang atituṣṭa ⁵⁾ wëkasanika duhka tan hade.
wineh ⁶⁾ suka sêdëng sinanggama magarbha wëkasanika duhka
tan hade.

Er zijn vier gevallen waarin op aanvankelijke vreugde ten slotte toch droefheid volgt, en die dus niet pluis zijn. Ten 1ste een persoon die schulden maakt, ten 2de parende honden, die daarin behagen scheppen, ten 3de iemand die zich bovenmatig vermaakt, — hij loopt de grootste kans ten slotte droefheid te ondervinden — 't is dus niet pluis; ten 4de (een vrouw) die behagen schept in den omgang is ten slotte bedroefd als zij zwanger blijkt; 't is dus niet pluis.

Deze strophe gaat terug op het volgende:

adhikāra ṇaṃ garbhaç caturthaṃ çwānamaithunam
āgame paramaṃ saukhyaṃ nirgame duḥkhakāraṇam.

Ein Amt, eine Anleihe, Empfängniss und viertens der Hunde Begattung gewähren am Anfange die höchste Lust, zum Schluss aber Nichts als Schmerz ⁷⁾.

¹⁾ Ind. Spr. 5104. ²⁾ Ind. Spr. 5158. ³⁾ ABD metana. ⁴⁾ ABD salah suka hane. ⁵⁾ AD atiduṣṭa. ⁶⁾ ABD wini. ⁷⁾ Ind. Spr. 226.

- 7 *kapetanikang artha duhka linakon*¹⁾ *tang adagang alayar mapet dhatu. huwus katēmuning dhanāṭiṇya duhka hinayam-ayam ing durātmake. hilangnikanang artha tan sipi maweh prih-atin alara duhka kāsyasih. kalinganikang artha bhājanani*²⁾ *duhka tilarakēna de mahājana.*

Rijkdom te verkrijgen is moeilijk, men gaat dan handel drijven om de basis daarvoor te leggen. Heeft men overvloed van geld verworven, dan heeft men zorgen, omdat de dieven er naar staan. Is het geld weg, dan ondervindt men zeer groote smart, droefheid, spijt en armoede. Kortom: geld bergt niets dan smart in zich; daarom moet een hoogstaand mensch van geld aflaten.

Deze strophe gaat terug op:

*arthā duḥkhaṁ parityaktuṁ pālitaṁ caiva çatravaḥ.
duḥkhena cādhigamyante tasmān nācaṁ na cintayet.*

Reichthümer aufzugeben fällt schwer; hütet man sie, so werden sie zu Feinden; sie zu erwerben kostet Mühe; darum soll man sich über ihren Verlust keine Sorgen machen³⁾.

- 8 *prayoganikang artha kañcana tulūgakēna ng alara duhka kāsyasih. karakṣanikang artha tan hana waneh dana pinaka pagēr surakṣaka. wwayāgēng atiwea tambakana bēngkungēn upamaning artha setuha. tēmahnika hilang bēḍah nirawaṇesa*⁴⁾ *kahili kadawut lajērnika.*

Het nut van geld en goed bestaat hierin, dat men behoeftigen, ongelukkigen en armen helpt. Ter bewaking van zijn goed kan men alleen door gaven een degelijke omtuining maken. Opgehoopt geld is te vergelijken met een groot, snelstroomend water. Al wordt het ook bedamd of omgeleid, het breekt ten slotte toch door, en verdwijnt zonder dat iets overblijft; zelfs de stutten worden door den stroom meegesleurd.

- 9 *warāmrēta mawor lawan wiṣa tang āmrēta tika ng alapēn tēkapnira*⁵⁾. *ikāng kanaka len puriṣya mapulang, kanaka juga kapeta kumbahēn*⁶⁾. *gunottama waropadeṣa yaḍi tucca kahananira yogya yan prihēn. adhasstha wētuning wadhūttama surūpa halapēnira sang mahājana.*

¹⁾ Linakon is volkomen Nw. Jav. ²⁾ AD bhojanani, F corrupt, tekst = BE. ³⁾ Ind. Spr. 603. Vgl. 7592. ⁴⁾ F bēḍah hilang parawaṇesa. ⁵⁾ ABD mahāmrēta ng akar; akar is hier een zeer twijfelachtig woord. Tekst = F. ⁶⁾ ABD mapulang tahi kanaka kapeta. Tekst = F.

Als nectar vermengd is met vergif, dan moet men den nectar nemen. Uit een mengsel van goud en vuil moet men slechts het goud nemen en schoon wasschen. 't Is goed om de hoogste kundigheid en goede leering te zoeken, al is 't ook bij den kleinen man. Al is een vrouw van lage afkomst, een voornaam persoon moet haar nemen als zij maar schoon is en goed van karakter.

Deze strophe gaat terug op:

viṣād apy amṛtaṁ grāhyam amedhyād api kāñcanam
nīcād apy uttamā vidyā strī-ratnaṁ duṣkulād api.

Selbst aus Gift darf man Nektar gewinnen, selbst von einem Unreinen Gold, selbst von einem niedrigen Manne die höchste Wissenschaft und selbst aus einem niedrigen Geschlecht eine Perle von Weib entgegennehmen ¹⁾.

- 10 *bhaṭāra haricandanāṭiṭaya tīsnira lumēwihi tejaning wulan.*
satisnira kinālihan kalēwihan tēkapi wacana sang mahārdhika ²⁾
ikāng dahana bahni tikṣṇa mapanas lumēwihi sira tejaning rawi.
panasnira kinālihan kalēwihan tēkapi wacananing durātmaka.

God Haricandana ³⁾ is zeer koel (geeft veel koelte), koeler dan de stralen der maan; hoe koel hij ook moge zijn, hij wordt dubbel overtroffen in koelte door de woorden van een wijze.

Het brandend vuur is heet, heeter dan de zonnestralen; maar die hitte wordt dubbel overtroffen door de woorden van een slecht mensch.

- 11 *swabhāwanikanang lalēr maharēping braṇa purihika darpaning* ⁴⁾
kanin.
ikāng wayasa kāka darpa harēping kunapa midēring ambarāng-
layang.
ikāng kujana dadyaning kalaha kahyunika mulat i duhkaning para.
kṣamā mudita kahyuning sujana dharmanira mulata tuṣṭaning para ⁵⁾.

¹⁾ Ind. Spr. 6227, Tantri blz. 110. Vgl. zang XIII, 7 hier achter.

²⁾ F mahāmuni.

³⁾ Zie *Agastya in den Archipel* (1926) blz. 65 vlgg. en 74 vlgg.

⁴⁾ Op grond van deze plaats heeft het woord *darpa* in de Hik. Seh Abdoelkadir Djaelani (Zang 66,3) de beteekenis van *vlieg*.

⁵⁾ F dharma tinaki-taki nitya tan lupa.

De aard van de vlieg is dat zij van wonden houdt om te maken dat deze zich verergeren. Hoewel door het luchtruim rondvliegend, houden kraaien en raven van krengen. Een slecht mensch houdt ervan ruzie te doen ontstaan; het zien van het ongeluk van een ander is hem aangenaam. Vergevensgezindheid en zachtheid is het, waar een goed mensch van houdt; het hoogste is hem het geluk van een ander.

Deze strophe gaat terug op:

makṣikā vṛṇam icchanti dhanam icchanti pārthivāḥ.
nicāḥ kalaham icchanti cāntim icchanti sādhaṇāḥ.

Fliegen ist es um eine Wunde zu thun, Fürsten um Reichthümer, gemeinen Menschen um Hader, Guten um Ruhe ¹⁾).

ZANG IV.

- 1 *sang hyang candra tarāṅganā pinaka dipa mamaḍangi ri kālā-
ning wēngi.
sang hyang surya sēḍēng prabhāsa 2) maka dipa mamaḍangi ri
bhūmi-maṇḍala.
widyā cāstra sudharma dipanikanang tri-bhuwana sumēnō pra-
bhāsawara.
yān ing putra suputra sādhu guṇawān mamaḍangi kula wandhu
wandhawa.*

De maan en de sterren dienen tot verlichting in den nacht. De schitterende zon dient tot verlichting van de wereld. Wetenschap, leer en goede voorschriften dienen tot schitterende, helle verlichting van de drie werelden. Wat een zoon betreft, een goed, vroom en deugdzaam zoon verlicht de familie en verwanten.

Deze strophe gaat terug op:

carwarīdipakaḥ candraḥ prabhāte dipako raviḥ
trailokyadipako dharmāḥ suputraḥ kuladipakaḥ.

Der Mond ist die Leuchte der Nacht, die Sonne die Leuchte bei Tagesanbruch, die Tugend die Leuchte der drei Welten, ein guter Sohn die Leuchte des Geschlechts ³⁾).

¹⁾ Ind. Spr. 4651. ²⁾ F prabhāta. ³⁾ Ind. Spr. 6428, Tantri blz. 36.

- 2 *sang çūrāmēnang ing raṇānggana mamukti suka wibhawa bhoga*
wiryawān.
sang çūrāpējahing raṇāngga mangusir surapada siniwi ng surāpsari.
yan bhiru n mawēdi ng raṇānggana pējah yama-bala manikēp ¹⁾
mamiḍana.
yan tan māti tininda ring parajanenirang-irang inaṅang sinorakēn.

Een held, die in den strijd zegeviert, geniet met voldoening van zijn macht, voordeelen en dapperheid. Een held die in den strijd gesneuveld is, gaat naar het godenverblijf en wordt daar omringd door hemelnimfen. Een bangerd, die den strijd vreest, wordt na zijn dood door de dienaren van Yama gegrepen en gestraft. Als hij niet sterft wordt hij door den vijand beschimpt, gehoond, gevangen genomen en vernederd.

De twee eerste voeten van deze strophe gaan terug op het volgende:
 hatas tvaṃ prāpsyasi svargaṃ jīvan gṛham atho yaçaḥ.
 yudhyamānasya te bhāvi guṇadvayam anuttamam.

Wenn du kämpfst, so stehen dir zwei unvergleichliche Vortheile bevor: wirst du getödtet, so gelangst du zum Himmel; bleibst du am Leben, so gelangst du zu Haus und Ruhm ²⁾.

- 3 *haywāgyāngaku çūra paṇḍita widagdha ri harēpani sang mahard-*
dhika.
sang yodheng raṇa sora denika satus wilangika sira tosnī sang wani.
sakwehing wwang apakṣa paṇḍita sahasra pupulakēna sora denika.
yekin paṇḍita nāma yogya gurun ing sabhuwana sira tosnī sang wiku.
 4 *mangke wwang pulungēn salakṣa paḍa pakṣa bisa kalaha ring*
wināyaka ³⁾.
yekin wāgmī ngaranya niti-naya-wit paḍa-paḍa kalawan wrēhaspati.
sangsiptanya kaniṣṭhan ing mangaku, tan gawayakēna tēkap mahājana.
yekin mānawa-tantra yogya pituhun tēkapira sang inuttameng prajā.

¹⁾ F mamikut. ²⁾ Ind. Spr. 7363.

³⁾ Alle Mss. hebben *widāyaka*, dat in de Jav. Woordenboeken verklaard wordt met *bujangga* en beschouwd als den naam van den auteur van de Nitiçāstra, tevens als bijnaam van Aji Saka. (Zie Winter Jav. Zamenspraken 5de druk blz. 347 en 363). Maar ik ben ervan overtuigd, het bestaan van het Skt. *widhāyaka* ten spijt, dat hier *wināyaka* gelezen moet worden. Vgl. str. 17 van dezen zang.

Poch niet al te gauw op uw dapperheid, heiligheid of geleerdheid in tegenwoordigheid van de grooten. Hij die honderd helden in den strijd kan overwinnen is pas een ware held te noemen. Allen die als heilig staan aangeschreven moeten worden verzameld tot een aantal van 1000, en wie deze 1000 (in heiligheid) kan overtreffen, die is pas de ware heilige te noemen, de ware leeraar van de geheele wereld; hij is het puikje onder de wiku's. Welnu, men moet 10000 menschen, die voor geleerd doorgaan, verzamelen; en als ze allen het in geleerdheid moeten afleggen, dan is (de overwinnaar) pas een geleerde te noemen, een kenner van de leerboeken over politiek, Wrêhaspatî evenarend. Kortom, pochen is heel min; voorname menschen moeten het nalaten, aldus is de leerstelling van Manu, waarvan het past dat zij door edelen wordt geëerbiedigd.

- 5 *haywa ng wang cumacad, samasta-jana nora tan ana cacadanya*
ring prajā.
hyang towin sira sang hyang indra bahu-locana, wrêṣṇanireki
tan gēnēp.
sang hyang candra cinihnaning çaça, bhaṭāra rawi sira mahoṣṇika-
prabhā.
sang hyang çangkara nilakanṭa, paçu-pāla cacadira bhaṭāra keçawa.

Men mag niet op het gebrek van een ander wijzen; iedereen heeft zijn gebrek. Zelfs Indra, die toch een god is, heeft veel oogen en zijn manlijkheid is niet ongeschonden. De maan is bekleet met de haas (figuur), de zon is warm van stralen, Çiwa heeft een blauwe plek op den hals en Krêṣṇa's gebrek is, dat hij een veehoeder is.

Deze strophe gaat gedeeltelijk terug op:
indram vai ṣaṇḍham āhur malinam uḍupatir mādham gopanandam

ittham saṁcintya mahyam kathaya narapate kasya doṣā na santi.

Man sagt, dass Indra ein Eunuch, der Mond fleckig, Kṛṣṇa der Sohn eines Kuhhirten,, sei: erwäge solches und dann sage mir, o Fürst, wer keinen Fehler hat ¹⁾).

¹⁾ Ind. Spr. 1110

- 6 *wwang dinātīhi* ¹⁾ *yogya yan sungana dāna tēkapira sang uttameng*
prajā.
mwang dewa-sthana tan winurṣita rubuh wangunēn ika paharja
sēmbahēn.
dina preta sangaskaran-ta pahayun lēpasakēna tēkeng cmaçāna ya.
byaktā lābhaning aṇwamedha-krētu lābhanira siniwi ring surālaya.

Het is gepast dat een voornaam persoon geschenken geeft aan een armen gast; dat hij neergestorte tempels, waar geen dienst meer gehouden wordt, herbouwt en versiert om ze weer als bidplaats te gebruiken; dat hij (of: gij) offers brengt aan de ongelukkige zielen, opdat deze uit de begraafplaats worden bevrijd. Hierdoor verwerft hij stellig de verdiensten van iemand, die het aṇwamedha-offer gebracht heeft. Hij wordt in het godenverblijf geëerd.

- 7²⁾ *singgiḥ yan tēkaning yugānta kali tan hana lēwiha sakeng mahā-*
dhana.
tan wāktan guṇa cūra paṇḍita widagdha paḍa mangayap ing
dhaneçwara.
sakwehning rinahasya sang wiku hilang, kula ratu paḍa hina kāsyaṣiḥ.
putrādwe pita ninda ring bapa si cūdra baṇija wara wirya paṇḍita.

Waarlijk, wanneer aan het einde der yuga's de Kalitijd komt, wordt niets hooger geschat dan rijkdom; 't is niet noodig te zeggen, dat menschen van deugd, dapperheid, heiligheid of kundigheid den rijke dienen. Al de geheime leeringen der wiku's zijn vergeten, goede families en vorsten zijn allen gering en beklagenswaardig geworden. Kinderen bedriegen en berispen hun vaders; de cūdra wordt koopman, komt tot groot aanzien (en verwerft) geleerdheid.

- 8 *menggung rāt* ³⁾ *bhuwanāṇḍhakāra ratu hina-dana dinananing*
dhaneçwara.

¹⁾ Tot zoover loopt Ms. E; deze strophe ontbreekt in D.

²⁾ Hier begint het in de dissertatie van Dr. Drewes afgedrukte tekstgedeelte.

³⁾ Prof. Krom stelt voor *rāt* te schrappen (B.K.I. dl. 82 (1926) blz. 310); onze Mss. hebben echter *rāt* wel, doch niet *tang*, dat men in Dr. Drewes' tekst wel vindt.

*sang widw angga wana-praweçana sa-mudra gati manut i lām-
pahing kali.
çūdrāsampay i weçya, weçya ¹⁾ mawalepa ri sira naranātha nindita.
rājāsampay i sang dwija, dwija ¹⁾ sirālēmēh angulahakēn çiwārcana.*

De aarde schudt en is in duisternis gehuld; de vorsten geven geen geschenken meer, maar worden begiftigd door de rijken. Tooneelspelers ²⁾ gaan vrijwillig het woud in (om als kluizenaars te leven), terwijl zij moedra-gebaren verrichten in harmonie met den Kali(tijd). De çūdra's verachten de weçya's, de weçya's verliezen alle respect voor de vorsten die (op hun beurt niet on)berispelijk zijn. De vorsten verachten de brahmanen, en de brahmanen zijn onwillig om den Çiwa-dienst te verrichten ³⁾.

9 *nirwa ⁴⁾ hyang prēthiwi tang oṣadhilatāhilang i guṇanirāmrēteng
jagat.
wipra-kṣatriya-weçya-cūdra paça sangkara ⁵⁾ sama-sama pakṣa
paṇḍita.
sāmpunyān maka-weça paṇḍita wiçeṣa kaharēpika nora sangçaya.
nindeng cāstra samādhi yoga japa, tungga tanunika paniṇḍa çūmyatā.*

De aarde is niet meer heilig, de geneeskruiden, die zoo heilzaam zijn voor de wereld, missen hun kracht. Brahmanen, kṣatriya's, weçya's en cūdra's leven doorelkander en verbeelden zich heiligen te zijn. En zoodra zij het uiterlijk van een heilige hebben aangenomen, dan is er geen twijfel waar zij heen willen; zij verachten de heilige boeken, overpeinzing, contemplatie en de prevelgebeden, en verheffen zich zoo hoog alsof hun lichaam reeds gelijk was met de „Ledigheid”.

¹⁾ Gelijk door Prof. Krom reeds werd vermoed. (Ibid. blz. 311).

²⁾ De vertaling van Dr. Walter Aichele (Djawa 1931 blz. 155 tweede kolom) is hier met een kleine wijziging overgenomen.

³⁾ Met een kleine wijziging overgenomen uit Prof. Kroms vertaling.

⁴⁾ Dr. Drewes' tekst: nirwiryā ng, A niwir hyang, B nirwwi hyang (de tweede w later bijgevoegd), F nirwiryā.

⁵⁾ ABD sangskara, F sangkara; bedoeld wordt *sangkara* in de gewone samenstelling *waṇṇasangkara*.

- 10 *pangdening kali mūrkaning jana wimoha matukar arēbut kawiryawān.
tan wring rātnya makol lawan bhratara wandhawa, ripu kinayuh
pakāçrayan.
dewa-drēwya wināça dharma rinurah kabuyutan inilan paḍāsēpi.
wyartha ng çāpatha su-praçāsti linēbur tēkaping adhama mūrka
ring jagat.*

Door den invloed van de Kali-periode worden de menschen verdwaasd en verblind, en vechten, elkander de hooge posities betwistende. Zij kennen hun eigen gebied niet, worstelen met hun broeders en zoeken bij hun vijanden bescherming. De gewijde goederen gaan te niet, heilighdommen worden vernield, en de toegang tot de heilige plaatsen is verboden, zoodat deze verlaten raken. Nutteloos zijn de vervloekingen en vervallen verklaard de privileges door toedoen van het dol gepeupel.

- 11 *wwang mahyun ri ¹⁾ kawehaning dana daridra, krēpaṇa dumadak
dhaneçwara.
wwang dūrātmaka dirgha-jiwita, sirang sujana dumadak alpakāmrēta.
wwang duççila suçila, durṇaya wiweka. kujana sujanāwibhāgana.
sang rājāsiwiteng suçena ta ya, sang madum-amilih ulah wiparyaya.*

Menschen die gaarne geschenken willen geven zijn arm; de gierigaards daarentegen zijn rijk ²⁾. Schurken hebben een lang leven, maar de goeden zijn verstoken van levensduur. Wangedrag heet dan goed, en domheid heet juist inzicht, slechte lieden worden goeden genoemd; 't is een rare onderscheiding! De vorst gehoorzaamt zijn ministers, en degene die de lakens moesten uitdeelen, handelen verkeerd.

- 12 *rug tang campaka cūta candana wungū bakula surabhi nāgapuṣpita.
sakwehnyān winadung tinor tinutuhan pinagērakēn i pung lawan
pīlang.
bhrāṣṭa ng hangsa mayūra kokila hīningsa pangariuwu kāka
len bango.
tuṣṭekāṅ çrēgaleniwō winarēgan rudhira dagingikang warāṅganā.*

¹⁾ Zoo staat er in onze Mss.

²⁾ Vertaald overeenkomstig de opvatting van Prof. Krom.

Vernield worden tjampaka, mango, sandelboom, wungu, de welriekende tandjoeng, en de nagasari; alles wordt omgehakt, geveld, en als omheining gebruikt voor pung ¹⁾ en pilang ²⁾. Gedood en uitgeroeid worden gans, pauw en nachtegaal om er den reiger en den kraai mee te vertroetelen. De honden, die men houdt, hebben het goed, want zij worden verzadigd met bloed en vleesch van mooie meisjes.

- 13 *sang hyang prāṇa lawasnirā niyala sātus iwu tahun i kālaning krēta.*
ring tretā pwa ya 3) sangsayā kṣayaṇa datēng sapuluh iwu tahun sirerika.
sewu ing dwāpara ring yugānta čata warša tēmahika sahasra
candramā.
yan ring sandhyanikāṅ yugānta tahuning yuṣa cataliṣa hīṅga-
ning hurip.

De levensduur was 100,000 jaren in de Krēta, in de Treta kwam er langzamerhand vermindering tot 10,000 jaren. In de Dwāpara is hij 1000 jaar, en als dit laatste tijdperk geëindigd is, (d.i. dus in het Kali-tijdperk) 100 jaren, en eindelijk slechts duizend maanden. En in de laatste periode van de Kali is 40 ⁴⁾ jaren de grens van het leven.

- 14 *sang hyang prāṇa yan ing krēteka tahulan kahananira ri māja nityača.*
ring tretāsthi sirān pratiṣṭha rumakēt kahanani huriping jagat kabeh.
yan ring dwāpara mangsa len snayu lawan rudhira kahananing 5)
hurip sthiti.
yan ring kāli haneng kulit wulu-puhun kahanira ring anna bojana.

Het leven was in de Krēta bestendig in het merg binnen de beenderen; in de Treta was het in de beenderen gezeteld, stevig was het leven in de geheele wereld toen. In de Dwāpara zetelde het leven in vleesch, pezen en bloed, in de Kali is het in huid, haren en spijzen.

¹⁾ Pung = *Dichrostachys cinerea* W. & A. Nat. fam. der Leguminosae.
²⁾ Pilang = *Acacia leucophloea* Wild. ³⁾ ABD tika. ⁴⁾ *Catalisa* door Dr. Drewes vermoed uit *satrimča*? = 36; het is echter het Pali of Prakrit *cattariṣa* of *cattalisa* = 40. ABD hebben *čatalisa* en *F calitasa*.
⁵⁾ ABD *karananing*; tekst = F.

15 *ring stri sangkanikang¹⁾ wirodha ring asit, krēta-yuga sira dewi reṇukā.
ring tretāṭiṇyeng prang ādbhuta nimittaning alaga ta dewi jānaki.
ngūni dwāpara bhāratāyudha sirang drupada-parama-putrikāngdani.
sakwehning waniteng yugānta kaharēpnya maka karaṇaning prang
ādbhuta.*

Een vrouw is van ouds her de oorzaak van strijd; in de Krēta was dat de vorstin Reṇukā. En in de Treta was het Jānaki (Sita), die de aanleiding gaf tot den hevigen, vreeselijken strijd (tusschen Rāma en Rāwana). In de Dwāpara veroorzaakte de allervoortreffelijkste dochter van Drupada den strijd der Bhārata's. Alle vrouwen aan het einde van de yuga verlangen oorzaak te worden van een vreeselijken oorlog²⁾.

16 *lwirning tan rēju ring jagat tri gaṇitanya tan abēnēr ulahnya kawruhi.
stri odwad kalawan lwah ārēju wilut lakunika paḍa tan wēnang tutēn.
yan wwantēn kumudācukul saka rikang watu, mabēnēr ulahning
angganā.
sangsiptanya wuwusku yatna sira sang sujana siniwi ring wadhū-jana.*

Weet dat er in deze wereld drie dingen zijn, wier gang niet recht is, nl. een vrouw, wortels en een rivier; zij loopen niet recht, maken veel kronkelingen en zijn niet te volgen. Indien een lotusbloem kan ontkiemen uit een steen, dan pas is de wandel van een vrouw recht. Kortom, zeg ik u, wees op uwe hoede als gij met een vrouw omgaat.

Deze strophe is een omwerking van het volgende:

sarṁdhyāvat kṣaṇarāgiṇyo nadivat kuṭilāṇyāḥ
bhujagivat aviṣvāsyā vidyudvat capalāḥ striyaḥ.

Der Weiber Zuneigung (Röthe) währt nur einen Augenblick wie die der Morgen- und Abendröthe; ihre Absichten sind gewunden wie Flüsse; man darf Weibern eben so wenig trauen wie Schlangen und unstät sind sie wie der Blitz. ³⁾

Hoewel *odwad*, wortel, waarschijnlijk alleen door de klank-overeenkomst met *vidyudvat* genomen werd, is het beeld toch volkomen juist.

¹⁾ Zoo staat er in alle Mss. ²⁾ Tot hier loopt het door Dr. Drewes gepubliceerde tekstgedeelte. ³⁾ Ind. Spr. 6819.

- 17 *yan wāgmika wināyakāṣṭa-guṇanēn ng anak-ēbi tēkaping mahājana.*
ring bhuktinya tikāṣṭabhāga tēkaping puruṣa kēlarikāṣṭabhāganēn.
yan ring sanggama sang mahāpuruṣa kāṣṭaguṇa tēkapikang wadhū-
jana.
„ring strī tan kahanan warēg puruṣa” ling drupada-parama-putri-
kāngucap.

In welbespraaktheid en beleid wordt een vrouw achtmaal overtroffen door een goed man. Wat aandeel betreft, moet een vrouw een achtste van het aandeel van een man hebben, omdat zij in kracht maar een achtste is van den man. Maar in den geslachtelijken omgang wordt de man achtmaal overtroffen door de vrouw. „Vrouwen hebben nooit genoeg aan mannen”, aldus zeide de voortreffelijke Dropadī.

- 18 *ring wwang haywa manūt i buddhinikanang parajana matēmah*
wināṇa ya.
yan ¹⁾ strī buddhi tinūtakēn pati tēmahnya hinirang-iranging
param-para.
yapwan sātmake buddhi tuṣṭa tēmahnya mangangēn-angēneka
pūrwaka.
byaktā manggihakēn wiṇeṣa kita yan lumēkasakēna buddhining guru.

Men moet de denkbeelden van den eerste den beste niet volgen, want dan gaat men te gronde. Als men de denkbeelden van een vrouw volgt, dan vindt men den dood en wordt slachtoffer van bespotting, voor altijd. Pleegt men met zichzelf van te voren overleg, dan heeft men er plezier van. Stellig zal het 't beste afloopen als gij de denkbeelden van den leeraar in practijk brengt.

Deze strophe gaat terug op het volgende:

ātmabuddhiḥ sukhārī caiva, gurubuddhir viṇeṣataḥ
 parabuddhir vināṇāya, strībuddhiḥ pralayaṁ karī.

Eigener Verstand schafft Freuden, vor Allem aber des Lehrers Verstand, fremder Verstand bringt Verderben, der Frauen Verstand bewirkt Vernichtung ²⁾.

¹⁾ ABD ring, tekst = F. ²⁾ Ind. Spr. 7472.

19 Iwirning mangdadi mādaning jana ') surūpa dhana kula-kulina
yowana.
lāwan tang sura len kaçūran agaive wērēh i mānahikāng sarāt kabeh.
yan wwantēn sira sang dhaneçwara surūpa guṇa dhana kulina
yowana.
uan tan mādā maharddhikeku pangaranya sira putusi sang pinandita.

Waardoor men dronken wordt is: schoonheid, geld, hooge afkomst en jeugd; ook (sterke) drank en dapperheid maken het hart van ieder mensch dronken. Als een rijk man, schoon van uiterlijk, kundig, veel geld hebbend, van hooge familie en jong daardoor niet dronken wordt dan is hij een voornaam persoon te noemen, 't puikje van de verstandigen.

Deze strophe doet sterk denken aan het volgende:
 yauvanam dhanasampattiḥ prabhutvam avivekatā.
 ekaikam apy anarthāya kiṁ punas tu catuṣṭayam.

Jugend, Reichthum, Herrschaft und Unverstand stiften schon jedes für sich Schaden; wie viel mehr aber alle vier zusammen?).

20 *tingkahning sutaçāsaneka kadi rāja-tanaya ri sēḍēng limang tahun.*
sapta ng warṣa warā hulun ³⁾ *sapuluhing tahun ika wurukēn ring*
akṣara ⁴⁾ *yapwan ṣoḍaçawarṣa tulya wara mitra tinaha-taha denta miḍana.*
yan wus putra suputra tinghalana solahika wurukēn ing nayenggita.

Een kind van vijf jaar moet men als een koningszoon behandelen. Op het zevende jaar moet men het leeren gehoorzamen en op het tiende, lezen. Op zijn zestiende jaar moet men hem als een goede vriend behandelen en slechts met omzichtigheid berispen. Heeft hij zelf al kinderen, dan moet men op zijn handelwijze toezien en hem leeren door gebaren en teekens.

1) ABD ring kula; bezwaarlijk omdat een paar woorden verder kula voorkomt, tekst = F. 2) Ind. Spr. 5683, Tantri blz. 52. 3) Voor warah hulun. 4) F. heeft voor dezen voet een soepeler lezing:
sākṣāt dāsi tēkṣpta yan sapuluh ing tahun ika wurukēn ing aksara.

Op zijn tiende jaar moet gij het kind (bevelen) als een slaaf en het onderwijs geven in lezen.

Deze strophe gaat terug op het volgende:

rājavat pañca varṣāṇi, daça varṣāṇi dāsavat
prāpte tu ṣoḍaçe varṣe putram mitravad ācaret.

Fünf Jahre soll man den Sohn wie einen Fürsten, zehn Jahre wie einen Slaven behandeln; hat er aber sein sechszehntes Jahr erreicht, dann soll man ihn wie einen Freund behandeln ¹⁾).

Of op: svāmivat pañca varṣāṇi, daça varṣāṇi dāsavat
samprāpte ṣoḍaçe varṣe putram mitravad ācaret.

Fünf Jahre soll man einen Sohn als Herrn, zehn Jahre als Knecht, vom sechszehnten Jahre an aber als Freund behandeln ²⁾).

21 haywānglālana putra sang sujana doṣa tēmahika wimarga tan
wurung.
akweh ³⁾ sang sujanātīlar swa-tanayanya pisaningu tikang wa-
rāngganā.
yapwan dikṣita tāḍanemulahakēn tēmahan ika suçilu cāstrawān.
nityenarcana ring wadhūjana sirang wara sujana lulut mangastuti.

Men mag een kind niet vertroetelen, want dan wordt het slecht en gaat zonder twijfel den verkeerden weg op. — Vele verstandigen verlaten immers hun kinderen (om als asceten te leven), laat staan hunne vrouwen. — Wanneer men de discipline en de straf goed toepast, dan wordt het kind goed van karakter en kent manieren. Het wordt geëerd door de vrouwen en bemind door goede mensen, die hem hoogachten.

Deze strophe is een omwerking van het volgende:

lālana bahavo doṣās tāḍane bahavo guṇāḥ
tasmāt putram ca çīṣyam ca tāḍayen na tu lālayet.

Beim Hätscheln sind viele Nachtheile, beim Züchtigen viele Vorzüge; darum soll man einen Sohn und einen Schüler züchtigen, nicht aber hätscheln. ⁴⁾).

22 haywāweh guṇa çakti ring kujana bhangga, sujana juga yogya
sanmatān ⁵⁾.
ton hyang bahni hinungsining wēsi hinogha tanunika winor sinanmata.

¹⁾ Ind. Spr. 5747. ²⁾ Ind. Spr. 7345. ³⁾ ABD sakweh. ⁴⁾ Ind. Spr. 5847.
⁵⁾ ABD sewakan.

*sāmpun tung wēsi māwak agni ya mabāng lumēwihi panasing
mahānala.
paṇṇā ring wēkasan dinaṇḍa wēsi punggēl ing awakira dina duhkita.*

Leer aan slechte, booze menschen geen kunde of vermogen ; leer die uitsluitend aan goede menschen. Ziet naar het vuur ! In aanraking gebracht met ijzer, gaat dat gloeien omdat het 't voorrecht heeft één te worden met het vuur. Is het ijzer geheel rood als vuur geworden, dan geeft het meer hitte dan een groot vuur. Eindelijk wordt het geslagen en breekt het in tweeën, hetgeen droefheid en smart beteekent.

*23 wrēkṣā candana tulya sang sujana, sarpa mamilēting i sor ma-
ngāṇraya.
ring pāng wānara, munggu hing ṇikara pakṣi, kusumanika bhrēng-
ga mangrubung.
yan pinrang winadung sugandha pamalēsika mēlēk ing irung
nirāntara.
mangkā tingkahi sang mahāmuni maropahita satata citta nirmala.*

Een goed mensch is gelijk aan een sandelboom ; een slang zoekt bij hem haar toevlucht door zich om den voet te winden ; op de takken bevinden zich apen, op den top vogels en aan de bloemen hangen hommels. Hakt men hem met een bijl, dan geeft hij als antwoord hierop een voor de neus aangename geur, zonder ophouden. Zoo is het ook gesteld met een groote heilige, hij streeft naar het welzijn van anderen met steeds reine inborst.

In hoofdzaak gaat deze strophe terug op :

apamānito'pi kulajo na vadati puruṣaḥ svabhāvadākṣinyāt.
na hi malaya-candana-taruḥ paraṇu-prahataḥ sravet puyam.

Ein edler Mensch redet in Folge des ihm angeborenen liebevollen Wesens auch dann nicht, wenn man gegen ihn Verachtung an den Tag legt : der auf dem Malaya wachsende Sandelbaum entlässt ja keinen übelriechenden Saft, wenn ihn die Axt niederhaut ¹⁾.

¹⁾ Ind. Spr. 401. Vgl. den tweeden voet van 7099 ; Śērat Nitiroeti str. 3.

- 24 *yan lajjerang ikāṅ wadhū gaṇita weçya* ¹⁾ *kajaliranikātēmah hilang.*
nirlajjerang ikāṅ wadhūttama tēmahnya mari hinaranan warāṅ-
ganā.
nissantoṣa sirang pinapḍita hilang, tēmahanika pinucca ring sarāt.
yan santoṣa sirang nareçwara hilang jajahanira pinet mareng musuh.

Als prostituées schaamtegevoel krijgen, dan zal haar aantal wel te tellen zijn en ontucht ten slotte verdwijnen. Als een voorname vrouw geen schaamtegevoel heeft, dan wordt zij ten slotte niet langer een voorname vrouw genoemd. Als een heilige niet verdraagzaam is, dan is het mis met hem; hij wordt geminacht door de menschen. Als een koning verdraagzaam is, dan zal zijn gebied hem wel worden ontnomen door zijn vijand.

Deze strophe gaat terug op het volgende:

asamtuṣṭā dwijā naṣṭāḥ samtuṣṭāc caiva pārthiwāḥ
salajjā gaṇikā naṣṭā nirlajjāc ca kulastriyaḥ.

Brahmanen sind verloren, wenn sie ungentügsam, Fürsten, wenn sie gentügsam sind; Buhldirnen sind verloren, wenn sie verschämt, angesehene Frauen, wenn sie schamlos sind ²⁾).

ZANG V.

- 1 *taki-takining sewaka guṇa widya.*
smara-wiṣaya rwang puluh ing ayuṣya.
tēngah i tuwuh san-wacana gēgōn-ta.
patilaring ātmeng tanu pagurokēn.

Als student moet men streven naar deugd en kennis; op het 20ste levensjaar moet men in het huwelijk treden; op middelbaren leeftijd gekomen moet men zich aan het goede woord houden; omtrent het weggaan van de ziel uit het lichaam, ga men bij een guru in de leer.

- 2 *dhana phalaning mona tan angucap wwang.*
ikang agalak ring waca nēmu duhka.
ikang umēnēng lyab dhana ya matumpuk.
damar uga himpērnikanang açabda.

¹⁾ Metri causa voor weçyā = prostitué. ²⁾ Ind. Spr. 755, Tantri blz. 48.

Geld is de vrucht van het zwijgen, men spreekt er niet over (?). Wie zich laat gaan in zijn woorden, vindt verdriet. Wie zwijgt wordt overstelpt met geld, dat zich (voor hem) opstapelt. Hij die zwijgt (of: spreekt) is gelijk aan een lamp.

Het woord *uga* is hier volkomen Nieuw-Javaansch.

Het is niet uit te maken of de *a-* van *açabda* hier de Skrt. *a* privans is dan wel de *a-* van het Javaansch. In zulke gevallen verkeert men steeds in het onzekere; *aputra* b.v. kan beteekenen: kinderloos (Skt.) maar ook kinderen bezittend (Jav.). Als het verband geen uitsluitel geeft, zooals hier het geval is, dan is ook niet met zekerheid te zeggen wat er bedoeld wordt; dit is één van de moeilijkheden van het Oud-Javaansch.

- 3 *Waṣita* ¹⁾ *nimittanta manēmu lakṣmi,*
waṣita nimittanta pati kapanggih.
waṣita nimittanta manēmu duhka.
waṣita nimittanta manēmu mitra.

Door woorden vindt gij fortuin; door woorden vindt gij den dood; door woorden vindt gij ongeluk; door woorden vindt gij een vriend.

Deze strophe gaat terug op:

jihvāgre vartate lakṣmīr jihvāgre ca sarasvatī
 jihvāgre bandhanaṁ mṛtyur jihvāgre paramaṁ padam.

Auf der Zungenspitze sitzt die Göttin des Glücks, a. d. Z. die Göttin der Rede, a. d. Z. Gefangenschaft und Tod, a. d. Z. das höchste Los. ²⁾

- 4 *masēpi tikang waktra tan amucang wwang.*
masēpi tikang weçma tan ana putra.
masēpi tikang deça tan ana mukya.
sēpinikanang try āpupul ³⁾ *ing anartha.*

¹⁾ Skt. *Bhāṣita*; hier heeft men een ander voorbeeld van de verzachting van de *bh* tot een *w*, evenals *bhikkhu* tot *wiku*. ²⁾ Ind. Spr. 2419.

³⁾ ABD *stry apupul*.

Leeg is de mond van iemand die geen sirih pruimt, leeg is een huis zonder kinderen, leeg is een land zonder hoofd. Deze drie leegheden vindt men gecombineerd bij iemand die geen geld heeft.

Deze strophe gaat terug op :

aputrasya gṛhaṁ cūnyaṁ dik cūnyābāndhavasya ca.
mūrkhasya hṛdayaṁ cūnyaṁ sarvaçūnyā daridratā.

Leer ist das Haus dem Kinderlosen; leer die ganze Welt dem, der keine Angehörigen hat; leer das Herz dem Thoren; leer Alles der Armuth ¹⁾).

Of op: avidyaṁ jīvanaṁ cūnyaṁ dik cūnyā hatabāndhavā.
putrahīnaṁ gṛhaṁ cūnyaṁ sarvaçūnyā daridratā.

Ein Leben ohne Wissen ist leer; die Welt ohne Verwandte ist leer; ein Haus ohne Sohn ist leer; Armuth ist leer durch und durch ²⁾).

- 5 *lwiring awalā tinggalakēna denta.*
krēpaṇa daridreka rēsēb awaknya.
swaranika māwor drawa kamadhatri.
agalak açabdāghrēṇa ya mapunggung.

Een vrouw met wie gij niet moogt omgaan (i.c. trouwen) is zij, die arm en gebrekkig is en een onaangename geur verspreidt, een schorre stem heeft, aan witten vloed lijdt en niet te verzaadigen is; noch zij die onbeheerscht in haar woorden, zonder gevoel en dom is.

Enkele woorden in deze strophe vereischen toelichting.

Rēsēb (vgl. het Sund. *karēsēban* = de stonden hebben) beteekent hier: lijdende aan onwelriekende afscheiding.

Mawor is verwant met, wellicht zelfs hetzelfde woord als. Jav. *aor*, „heeschheid of schorheid veroorzakende smaak.” Vgl. Jav. *agor*.

Drawa = vloeiend, vloeistof; hier ter aanduiding van fluor albus gebruikt.

Kamadhatri is een verbastering van *kāmadhātrī*, d.i. zij die tot den coïtus aanspoort, dus: sexueel onverzadigd.

¹⁾ Ind. Spr. 444. ²⁾ Ind. Spr. 685.

Deze strophe gaat terug op:

ādhyasya kiṃ ca dānena suhitasyaçanena kiṃ.

kiṃ çaçāṅkena çitāloḥ kiṃ ghanena hināgame.

Was nützt eine Spende einem Reichen? Was Speise einem Sat-
ten? Was der Mond einem Frierenden? Was eine Wolke beim
Beginn des Winters? ¹⁾

- 2 *tan ana sudharma manglêwihane kasatyan usirên tēkap para-jana.*
tan ana kawah mahānglêwihanerikang mrêṣa tilarkēnekang ²⁾ alēñok.
hyang anala sūrya candra yama bāyu satya sira sakṣyaning tri-
bhuwana.
mara ninamaskara hyang içanekanang bhuwana matya satya-
wacana.

Er is geen betere gelofte dan waarheidsliefde; hiernaar moet iedereen streven. Er is geen vreeselijker hellepan dan het liegen, laat dat dus na. Agni (Vuur), Zon, Maan, Yama en Wayu (Wind) zijn der drie werelden getuigen opdat de Heer door de wereld geëerd wordt met de waarheid, al zou dit ook den dood ten gevolge hebben.

- 3 *mrêṣa kita ring triyak ³⁾ daçani warṣa pāpa linakonta kajaring aji.*
sama-sama mānuṣeka çata warṣa durgati bhinukti yan mrêṣa kita.
yadi kita mithya ring widhi sahasra warṣa lawasing kapātaka kita.
guru liniñok-liñok tan ana hinangning tahun ananta-pāpa katēmu.

Als gij leugen spreekt tegenover dieren, dan ondergaat gij tien jaren foltering; zoo zeggen de leerboeken. Als gij leugen spreekt ten aanzien van uwe medemenschen, dan ondergaat gij 100 jaar de hellestraf. Als gij den Almachtige bedriegt, komt gij 1000 jaar in de hel. Als gij uw' leeraar bedriegt, dan bestaat geen laatste jaar voor de straf, die gij ondergaat; ze is oneindig.

Is deze strophe ontstaan door niet goed verstaan van het volgende?

pañca paçv anṛte hanti daça hanti gavānṛte.

çatam açvānṛte hanti sahasraṃ puruṣānṛte.

¹⁾ Ind. Spr. 882. ²⁾ *Tilarkēn* is volkomen (dichterlijk!) Nieuw-Javaansch.
³⁾ Nieuwere vorm voor *tiryak*.

Wer ein falsches Zeugnis ablegt in Betreff eines Opferthiers, richtet fünf (Verwandte) zu Grunde, zehn, wer ein solches in Betreff einer Kuh, hundert, wer ein solches in Betreff eines Pferdes, tausend, wer ein solches in Betreff eines Menschen ablegt. ¹⁾).

- 4 *lima wilanging mr̥ṣeka gawayēn taman pamuhareka pāpa wangunēn. ri sēḍēng angutsawāthawa wiwāha-kāla ri karakṣaning wita juga. athawa muwah karakṣani hurip nanarma masiwo-siwo mr̥ṣa kita. lyana saka ring limeka kawaweng kawah kita tēkapning aḥwalalita.*

Vijf leugens mag men spreken, zonder dat daar zonde het gevolg van is: 1e bij een feest, 2e bij de huwelijksluiting (i.c. de eerste ontmoeting van man en vrouw), 3e ter bescherming van bezit; 4e ter bescherming van het leven en 5e in scherts. Anders dan in deze vijf gevallen wordt gij naar de hel gebracht op een huppend paard ²⁾.

Dit vijftal geoorloofde leugens heet de *pañcānr̥eta*. Het is van belang deze strophe te vergelijken met Ādiparwa blz. 81. Het verband is als volgt. Çarmiṣṭhā verzoekt aan koning Yayati om zijn tweede vrouw te mogen worden. Yayati antwoordt dat de Heilige, Cukra, (bij Y's huwelijk met Dewayanī) hem verboden heeft met Çarmiṣṭhā te trouwen.

Sumahur sang Çarmiṣṭhā, Sājñā haji, Hana mara lingning āgama: *Na narmayuktaṃ wacanāṃ hinasti*, yan ika rakwa guywa-guywana. *Na striṣu rājan na wiwāhakāle*. Mangkana tang mithyā ring strī, mithyā kālaning wiwāha kunang. *Prāṇatyaje sarwadhanāpahare*. Lāwan mithyā ri sēḍēngning hana wwang maharēp h(in) ilangakēna prāṇanya dening duṣṭa, mwang nimittaning wēnang lēñok, sēḍēngnyāhyun alapēn dr̥ēwyanika dening durjana . . . Ya ta pañcanr̥eta ngaranya, nā tang mithya tanpa nēmu pāpa.

D. i. (eenigszins verkort):

„Çarmiṣṭha antwoordt: „Met uw verlof, koning, immers de Agama zegt: Men mag liegen in scherts; ook tegenover een vrouw of tijdens de huwelijksvoltrekking; ook wanneer men de kans heeft door een booswicht gedood te worden, dan wel wanneer zijn

¹⁾ Ind. Spr. 3856. ²⁾ Aḥwalalita is de naam van de maat.

bezit door roovers zou worden geroofd. Dat heet de vijf leugens, die geen zonde na zich sleepen."

Hoewel *nanarma* in onzen tekst ontstaan kan zijn uit *na nar-mayuktam* enz. houd ik het voor een reduplicatie van *narma* nader verklaard met *masiwo-siwo*.

ZANG VII.

- 1 *hulwanta ng supta juga hilingakĕn.*
ngwang mājar lingning aji pituhunĕn.
yan ring pŭrwāyusañira madaŭa.
yapwan ring uttara dhana katĕmu.
- 2 *paçcāt kulwan hulu, patining asih.*
mitrantelik ta ya karañanika.
yapwan ring dakṣiṇa pati maparĕk.
mangde çoka bhramarawilasita.

Ik zal u vertellen omtrent het hoofdeinde bij het slapen, volgens de leerboeken, denkt er om. Slaapt gij met het hoofd naar het Oosten, dan wordt uw leven lang; naar het Noorden, dan vindt gij rijkdom; naar het Westen, dan wordt de liefde (voor u) „gedood”: dan haten uwe vrienden u. Slaapt gij met het hoofd naar het Zuiden, dan is de dood nabij, hetgeen verdriet veroorzaakt gelijk een uitgelaten hommel. ¹⁾

Een dergelijk voorschrift vindt men ook in de Sasana-sunu (VII, 11—12) dat als volgt luidt:

yen mangalor ujurnya, watak mintir kang rijĕki, yen mangel-tan watak mĕđotakĕn rahmat.

ilang sibing pawong sanak, yen mangidul uloneki, dumadak rupak atinya ²⁾. yen mangulon uloneki, watake iku kaki, pan apañjang umuripun,

Als gij slaapt met het hoofdeinde naar het Noorden, dan krijgt gij gewoonlijk geregeld uw dagelijksch brood; naar het Oosten, dan wordt de barmhartigheid Gods (jegens u) gebroken en verdwijnt de toegenegenheid uwer vrienden; naar het Zuiden, dan wordt uw hart „eng”, naar het Westen, dan krijgt gij een lang leven.

¹⁾ *Bhramarawilasita* is de naam van de maat.

²⁾ Te lezen: rupak patinya?

De kleine verschillen daar latende willen wij slechts opmerken dat de Sasanasunu, wat het hoofdeinde naar het Westen betreft, geheel tegenovergesteld is aan de Nitisāra. Het hoeft verder nauwelijks gezegd te worden dat het voorschrift uit de Sasana-sunu tegenwoordig nog steeds opvolging vindt, zoodat een Javaan zijn legerstede steeds met het hoofdeinde naar het Westen of naar het Noorden plaatst, bijna nooit naar het Oosten of Zuiden. Zelfs als een Javaan in een hotel logeert, waar hij het bed met het hoofdeinde naar het Zuiden of Oosten gericht vindt, dan zal hij dit omkeeren; gaat zulks niet dan met veel moeite, dan verlegt hij de kussens en gaat slapen met het hoofd aan het voeteneinde.

ZANG VIII.

- 1 *tikṣṇa hyang rawi ring prabhāta magawe kṣayani tanu halanya manglare.*
yan sore sira munda-teja hatur āmrēta paniraming angga durbala.
dhumojjwālaning anggēsēng çawa mareng awak anurudakēn kayo-
wanan ¹⁾).
prāyaçcitta mayajña homa ²⁾ wangunēn pangilanganira pāpa ka-
çmala.

De warmte van de zon in den vroegen morgen veroorzaakt het verval van het lichaam en is slecht omdat ze ziekte opwekt. Op den namiddag is de zwakke zonnewarmte gelijk amrēta om er het krachtelooze lichaam mee te baden. Treft de warmte van het vlammend vuur bij een lijkverbranding het lichaam, dan vermindert ze den bloei (of: immuniteit?) van het lichaam. Brengt daarom offer en zoenoffer ter verdrijving van zonde en onreinheid.

De 1ste en 3de voet van deze strophe gaan terug op een gedeelte van de Ind. Spr. no. 7593:

bālārkaḥ pretadhūmaç ca
. āyuh kṣīṇam dine-dine.

Eine seit Kurzem am Himmel stehende Sonne, Rauch von Leichenverbrennungen, verkürzen das Leben von Tag zu Tag.

¹⁾ F huripnira. ²⁾ F mayoga yajna.

- 2 *sakṣāt dagdha gēsēng tikang wadana yan kita tan anginangerikāṅ*
sabhā.
sakṣāt dagdha gēsēng tikang muka yadin prihawak anginangeri-
kāṅ sabhā.
sakṣāt dagdha gēsēng tikang wwang anwam i wayahnya dumadak
ika hīna kāsyasih.
sakṣāt dagdha gēsēng tikang huwus jaḍa pikun dumadak anēmu
bhāgya wīryawan.

Verbrand en verkoold is a.h.w. uw gezicht als gij in gezelschap
 geen sirih pruimt.

Verbrand en verkoold is a.h.w. uw gezicht als gij het alleen doet.

Verbrand en verkoold is a.h.w. hij, die jong zijnde gebrekkig en
 behoeftig is.

Verbrand en verkoold is a.h.w. hij, die fortuin en aanzien vindt,
 doch al stokoud is.

- 3 *ring rāt pitrē ngaranya pañca-widha sang matulung urip i kālaning*
bhaya.
mwang sang nitya maweh bhinojana taman walēs ¹⁾ i sahananing
huripnira.
lawan sang pangupādhyayān bapa ngaranya sira sang anangaskare
kita.
tan waktan ²⁾ sang amētwakēn ri kita pañca-widha bapa ngaranya
kawruhi ³⁾.

Er zijn in deze wereld vijf vaders : ten 1ste hij, die u het leven geschonken heeft door u uit een gevaar te redden ; ten 2de hij, door wien gij gespijzigd wordt gedurende uw leven, zonder dat gij als vergelding iets teruggeeft (dat in waarde ermee overeenkomt) ; ten 3de uw leeraar, ten 4de hij, die u gewijd heeft en ten 5de natuurlijk degene, die u het levenslicht heeft doen zien.

Dat zijn de vijf vaders, onthoudt het.

In het KWB. v. d. Tuuk s.v. *sangka* vindt men de volgende

¹⁾ ABD nitya bhinojanan taman aweh lēsēh, corrupt. ²⁾ F tan hopēn.

³⁾ ABD pañca-widhana pangaranya ring prajā.

mededeeling omtrent het aantal vaders: *tēlu pratyekaning bapa, tingkahnya: çarīrakrēt, prāṇadātā, (annadātā); çarīrakrēt ngarani sangkaning çarīra; prāṇadātā ngaraning mapunya hurip; annadātā ngaraning maweh amangan angingwani weh. D.i. Er zijn drie soorten van vaders, te weten: 1. de lichaammaker, 2. de levenschenker en 3. de etengever. Lichaammaker is hij, van wien het lichaam afkomstig is; levenschenker is hij, die het leven schenkt en etengever is hij, die spijzigt of wel die voorziet van het dagelijksch brood¹⁾.*

Deze laatste mededeeling gaat terug op:

çarīrakrēt prāṇadātā yasya cānnāni bhuñjate

kramepaite trayo 'pyuktāḥ pitaro dharmāçāsane.

Der Erzeuger, der Lebensretter und der, dessen Brod man isst, alle diese drei werden der Reihe nach im Gesetzbuch Väter genannt²⁾.

Verder is het wellicht van eenig belang om even stil te staan bij het woord *anangaskara*. Dit woord is afkomstig uit het Sanskrit *saṁskara*, $\sqrt{\text{saṁ-skr}}$, dat o.a. „wijden” beteekent. In het woord [*an*] *angaskara* bevinden zich de letters *skar*, die op zijn Oud-Jav. gelezen de beteekenis geeft van bloem(en), onmisbaar, zooals voor de hand ligt, bij een wijding. Door deze toevallige overeenkomst van klank en door het feit, dat bloemen onmisbaar zijn voor een wijding is in het Oud-Jav. een nieuw werkwoord *anēkar*, pass. *sinēkar* ontstaan als synoniem van „wijden”, pass. „gewijd”. Zoo leest men: *kadi sinēkar ikang twas*,³⁾ d.i. „zij (Kuntī) was zoo blij alsof zij juist een wijding had gehad”.

Aangezien een wijding in den regel door een nieuwe naamgeving gevolgd wordt⁴⁾, heet deze wijdingsnaam, de *sangskara-nāma*, *nāma puṣpapāta*, zooals men aantreft in de oorkonde van 1216⁵⁾ en van 1280 Çaka⁶⁾. Dit *puṣpapāta*, dat letterlijk „bloemenval” beteekent, wordt in de Pararaton verminkt tot *puṣpata*. Het woord *wawangī* = „geur” in het dichtelijk javaansch moet dus ontstaan zijn uit *sangskara* — *sēkar* — *puṣpapāta* — *wawangī* = naam.

¹⁾ Zie T.B.G. dl. 58 (1919) blz. 484. ²⁾ Ind. Spr. 6422. ³⁾ Bhar. Y. IV, 1. ⁴⁾ Vgl. Sund. di-landi. ⁵⁾ Pararaton nw. ed. blz. 94. ⁶⁾ Oudh. Versl. 1918 blz. 110.

- 4 *artha strī magawe wirodhanira sang sujana tuwi manahnirāgēlēh.
tan manggātika kociwāmbēkira ring rwa karaṇaning akol paḍābutēng.
sihning mitra kadang suputra bapa len guru*¹⁾ *hilang atēmah
manah gēlēh.
anghing sang wiku nisparigraha, wadhūjana dhana kadi loṣṭa
tanpa don.*

Het geld en de vrouw doen strijd ontstaan zelfs onder de goede menschen; zij maken hun hart slecht. Men wil ten aanzien van die twee onbeperkt genieten, daarom gaat men elkander meedoogenloos te lijf. De toegenegenheid tusschen vrienden, verwanten, kinderen t.a.v. den vader en den leeraar verdwijnt; men wordt slecht van inborst daardoor. Slechts de heiligen zijn daarvoor onvatbaar; vrouw en geld hebben voor hen evenweinig waarde als een kluit aarde.

- 5 *wwang mūrkatika duṣṭa hinganing umahnya mangalēm ing awaknya
ngastuti.
yan sang pārthiwa hinganing swa-pura ngarcana wara guṇa wirya
wikrama*²⁾ *).*
*yapwan sang prabhu ring swa-pora paḍa ngastawa*³⁾ *sa-lēbani
bhūmimaṇḍala.
sang yogiḥwara sarwa bhūmi paḍa ngarcana ri sira manamya sādara.*

Een domme en slechte man wordt alleen geprezen en geëerd in zijn eigen huis. Een regent wordt als voornaam, deugdzaam, heldhaftig en machtig genoemd in zijn eigen regentschap. Een vorst wordt geprezen binnen de grenzen van zijn gebied. Een heilige wordt overal geëerd en hooggeacht.

Deze strophe gaat terug op het volgende:

svagr̥the pūjyate mūrkhah, svagrāme pūjyate prabhuḥ
svadeḥ pūjyate rājā, vidvān sarvatra pūjyate.

Ein Thor steht in Ehren in seinem Hause, ein reicher Herr in seinem Dorfe, ein Fürst in seinem Lande, ein Gelehrter steht überall in Ehren⁴⁾.

¹⁾ ABD mitra sumitra ḥṣya guru len bapa. ²⁾ ABD wiryawān krama.
³⁾ ABD ngarcana. ⁴⁾ Ind. Spr. 7267.

- 6 *tan mitran tikanang durātmaka, sirang sujana juga minitra sewakan.
 tun lup Beng yaça dharma puṇya gawayēn rahina wēngi taman
 hēlēm-hēlēm.
 ewēhning pati tan kēnenaku, ng uripta suka wibhawa nora saçwata.
 jatnā sewaka ring mahāmuni sipat siku-siku patitis tañākēna.*

Sluit geen vriendschap met slechte menschen, sluit alleen vriendschap en gaat om met goede menschen. Laat goed werk nooit na, verricht gewijde daden en geeft vrome gaven dag en nacht; stelt dat niet uit. Het lastige van den dood is, dat men nooit weet wanneer hij komt; uw leven mag vol genot en rijkdom zijn, duurzaam is het niet. Komt daarom vlijtig in de leer bij een groot heilige en vraagt hem naar de rechte of de kromme wegen om tot uw bestemming te geraken.

Is deze strophe een omwerking van het volgende?

ko jānīte kadā kasya mṛtyukālo bhaviṣyati.

adyaiva dharmaçīlaḥ syād anityam khalu jīvitam.

- Wer weiss es, wann für ihn die Todesstunde kommen wird? Schon heute befeleissige man sich des Guten, da das Leben nicht ewig währt ¹⁾.

ZANG IX.

- 1 *kadi sang hyang indra sang amukti suka wibhawa bhoga* ²⁾ *wiryawān.
 sira sang wiweka guṇamanta paḍa-paḍa lawan* ³⁾ *hyang içwara.
 atiyowanātuha* ⁴⁾ *sudharma paḍanira bhaṭāra keçawa.
 ikanang wimūḍha paçu tulya manahika mabhoga sanggama* ⁵⁾.

Hij die van zijn weelde, macht, rijkdom en aanzien geniet, is gelijk aan Indra. Hij die met overleg handelt en kundig is, is gelijk aan Içwara. Een zeer jonge man, die zich als een oude gedraagt en vroom is, is gelijk aan Wiṣṇu. De domme is gelijk aan het dier; hij denkt alleen aan eten en vrouwen.

¹⁾ Ind. Spr. 7507. ²⁾ ABD Indra sira sang manēmu wibhawa bhoga.

³⁾ F widagdhā guṇawān paḍa-paḍa kalawan. ⁴⁾ F atiwreḍḍha yowana.

⁵⁾ De volgorde der voeten in ABC is abdc. Vgl. den laatsten voet met Ind. Spr. 7164.

- 2 *kramaning dadi wwang ana ring bhuwana pahutanganta ring prajā*¹⁾.
ri sirang munindra nguniweh sang atithi-gamaneka sambhraman.
athawā muwah swa-pita rahyang amara rēṇa yogya kingkingēn.
*panahurta ring pitara potraka luputakēning yamālaya*²⁾.

Een mensch in deze wereld heeft zijn verplichtingen jegens zijn medemenschen. Heiligen, en zeker zij die als gast komen, moet men voorkomend behandelen. Men moet vooral ook bedacht zijn op zijn verplichtingen jegens zijne ouders, heiligen en goden. Als kind is men verplicht (de ziel van) zijn voorvaderen uit het verblijf van Yama te bevrijden.

- 3 *krētu pañcayajña gawayēnta panahura hutangta ring widhi.*
sahurēnn upādhyaya samasta hutangira ri sang rēṣiçwara.
waca gorawe sira sang abhyagata taman ayogya sambhraman.
iti cāsaneng dumadi tan palē-palēha ri dharma sang wiku.

De vijf soorten van offers moet men brengen tot delging van zijn schuld jegens den Almachtige. Zijn schuld aan den heilige moet men volledig delgen met *upādhyaya* (?)³⁾. Voorkomende woorden moet men bezigen tegenover gasten, die niet (met ont-haal e.d.) vereerd behoeven te worden. Aldus is het voorschrift voor de menschen. Men mag niet onverschillig staan tegenover de rechten van den heilige.

- 4 *yaça kirti karmakēna denta tan ēlēm-ēlēmeka çighranēn.*
*gawayēn tikang talaga tunggal amaça magawe sumur satus*⁴⁾.
*magawe'ki tālaga satus wilangika paḍa pinra sakrama*⁵⁾.
*mapaḍeki labhaning aputra sawiji guṇamanta sādhana*⁶⁾.

Verdienste en goeden naam moet gij u verwerven, draalt er niet mee, (integendeel) betracht daarin spoed. De verdienste voor het maken van één vijver is gelijk aan die voor het maken van 100

¹⁾ F sarāt. ²⁾ ABD panahūrēṇeng swa-pita potra hawanira mareng surālaya. ³⁾ upādhyaya bet. „leeraar” (Skr. upādhyāya); doch hier een soort betaalmiddel (?). Is Ādiparwa blz. 12 hiertoe aanleiding? ⁴⁾ F is hier corrupt; doch in de plaats van *sumur* vindt men hier het woord *guskara*, dat het „Kawi” van *sumur* zou zijn. ⁵⁾ Pinra sakrama versta ik niet, evenmin de lezing van F *ningrasakrama*. ⁶⁾ F sadara.

putten; die voor het maken van 100 vijvers gelijk aan.....(?)
Dit is gelijk aan het voordeel van iemand die een deugdzamen
zoon heeft, als middel (om den hemel te bereiken).

Deze strophe is een omwerking van het volgende:

varam kūpaçatād vāpī, varam vāpīçatāt kratuḥ
varam kratuçatāt putraḥ satyaṁ putraçatād varam.

Ein Teich (d.i. einen Teich zu graben) ist besser denn hundert
Brunnen, ein Opfer besser denn hundert Teiche, ein Sohn besser
denn hundert Opfer, die Wahrheit besser denn hundert Söhne ¹⁾).

ZANG X.

- 1 *lwirnikanang siněmbahakēn ing prajā t-ingēt-ingēt.*
arthaka len ikang wara wadhū ²⁾ sudharma liněwih.
ring swami janggut inganira yan praṇamiya siniwi.
sang ratu tungtunging ghraṇa namaskaranta marēka.
- 2 *pitrē ri madhyaning halis iněmbah ³⁾ aywa malupa.*
lālaṭa ring pangajyanira çāsananta marēka.
mūrdha ri sang gurunta pasangaskaran kramanika.
pañca wilangnikang praṇama çāsaneng widhi tutēn.

Rijken en edele, deugdzame vrouwen moet men eeren, denk daar-
aan: dat is goed gebruik. Voor zijn heer moet men de sěmbah zoo
maken, dat de handen de kin aanraken. Voor den vorst zoo, dat
de punt van de neus wordt aangeraakt. Voor den leeraar, het
voorhoofd en voor den guru, die u gewijd heeft, het hoofd (of de
kruin). Dit zijn de vijf voorgeschreven sěmbah's, handel daarnaar.

De Wulang-reh van Pakoe Boewana IV kent ook nog vijf soorten
sěmbah's, maar dan gedeeltelijk met andere bestemming dan in
het Nitiçāstra:

ana uga etang-etangane kaki, lilima siněmbah, dununge sawiji-
wiji, sěmbah lilima punika.
ingkang dīngin rama-ibu kaping kalih, marang mara-tuwa,
lanang wadon kang kaping tri, ya marang sadulur tuwa.
kaping pate ya marang guru kang yakti, sěmbah kaping lima,
marang ing gustinireki, pariñcine kawruhana.

¹⁾ Ind. Spr 5959. ²⁾ ABD artha wiçeṣa len wara wadhū. ³⁾ Halis iněmbah voor halis siněmbah.

Er is een vijftal personen, tot wie men zijn sěmbah richten moet, te weten: ten eerste tot de ouders, ten tweede tot de schoonouders, ten derde tot den oudsten broeder, ten vierde tot den leeraar en ten vijfde tot den heer. De specificatie ervan moet gij weten, als volgt: enz. ¹⁾).

- 3 *bhrētya parikṣa pūrwaka sinorakēn tinitihan.*
bhakti tumungkulāmra ²⁾ *pinarikṣa ring dhana luput.*
stri pamarikṣa tan kēna tinogniṅ aprang atahēn.
yeka ngaranya bhrētya saphala prawiralalita ³⁾).

Een dienaar moet als volgt op de proef worden gesteld: hij moet vernederd en zwaar belast worden. Blijft hij dan trouw en beleefd, dan moet zijn betrouwbaarheid in geldzaken geprobeerd. Bezwijkt hij niet, dan beproeve men hem met een vrouw; is hij daartegen bestand, dan beproeve men hem in den strijd; houdt hij zich dapper, dan is hij waarlijk een verdienstelijk dienaar, die zijn heldhaftigheid ten toon spreidt.

Iti Nītisāra samāpta.

Hiermee eindigt de Nītisāra.

De volgende zangen komen alleen voor in F (Ms. Bat. Gen. no. 150).

ZANG XI.

- 1 *ring bhogeka guṇanya kāṣṭa-guṇa deniṅ piṣṭa mangde kēral.*
kralning piṣṭa ya kāṣṭabhāga tēkapiṅ pōhan tahap nityaṇ.
ring pōhan ya tikāṣṭabhāga tēkapiṅ sarpis sadā bhakṣaṇa.
kralning sarpis inaṣṭabhāga tēkapiṅ mangsottama ng ullaṃ.

De invloed van (gewoon) voedsel wordt acht maal overtroffen door meel. De kracht van meel wordt acht maal overtroffen door melk bij voortdurend gebruik. Melk wordt acht maal overtroffen door ghee bij voortdurend gebruik. De kracht van ghee wordt acht maal overtroffen door goed vleesch; dit is het allerbeste (voedsel).

De woorden *piṣṭa* = meel en *sarpis* = ghee zijn in het Oud-Jav. zeer zeldzaam; voor zoover ik mij herinner komen ze alleen op deze plaats voor. In V.d. Tuuk noch in andere gegevens over het Oud-Jav. vindt men ze vermeld.

¹⁾ Wulang-reh V, 7, 8 en 9. ²⁾ *amra* versta ik niet; F heeft *apra*.

³⁾ *Prawiralalita* is de naam van de versmaat.

ZANG XII.

- 1 *paḍaṇing ku-putra taru cūṣka tumuwuh i ri mādhyaning wana.
maghasāgērit matēmah agni sahana-hananing halas gēsēng.
ikanang su-putra taru candana tumuwuh i ring wanāntara.
plawagoragā mrēga kaga bhramara mara riyā paḍāniwi.*

Een slechte zoon is gelijk aan een verdorden boom, die midden in het bosch staat. Door schuren en wrijven vat hij vuur en legt het geheele bosch in den asch.

Een goede zoon is gelijk aan een sandelboom, die in een boschstreek groeit. Apen, slangen, viervoeters, vogels en hommels bezoeken hem om hem te omringen ¹⁾.

Deze strophe gaat terug op het volgende :

ekenāpi ku-vṛkṣeṇa koṭarasthena vahninā.
dahyate tad-vanaṁ sarvaṁ ku-putreṇa kulaṁ yathā.
ekenāpi su-vṛkṣeṇa puṣpitenā sugandhinā.
vāsitaṁ tad-vanaṁ sarvaṁ su-putreṇa kulaṁ yathā.

Ein einziger schlechter Baum versengt mit dem Feuer in seiner Höhlung den ganzen Wald, wie auch Ein schlechter Sohn das ganze Geschlecht zu Grunde richtet.

Ein einziger in Blüthe stehender, schön duftender Prachtbaum erfüllt den ganzen Wald mit Wohlgeruch, wie auch Ein wohlgerathener Sohn das ganze Geschlecht ziert ²⁾.

ZANG XIII.

- 1 *wwang tan wring cṛutirūpa lingga mangucap cāstreng sabhā maṇḍala.
himpēr wwang manikēp matangga magalak ngkāneng alas durgama.
tambangnyeki bēsarnikā gagangikang tuñjung talinyāmikut.
durān sambhawa teki yan kawēnangāngde hasyaning wwang mihat.*

Een persoon die de overlevering niet kennende, zich te midden van een vergadering bevindt, waarin de leer besproken wordt, is gelijk aan een zuil. Hij is te vergelijken met iemand die een wilden olifant in een moeilijk te doordringen woud vangen wil met als vangtouw een draad vezels van een lotusstengel om hem

¹⁾ Vgl. Zang IV, strophe 23, voet 2. ²⁾ Ind. Spr. 1412 en 1418.

vast te binden. 't Is er verre van dat het hem zou gelukken het dier te vangen, (integendeel) hij wekt den lach op van hen die het zien.

Deze strophe gaat terug op:

çabdaçāstram anadhītya yaḥ pumān.
vaktum icchati vacaḥ sabhāntare.
bandhum icchati vane madotkaṣam.
kuñjaram kamalatantunā hi saḥ.

Wer ohne die Grammatik studirt zu haben in einer Gesellschaft zu reden gedenkt, der hat ja im Sinn einen brünstigen Elephanten im Walde mit einem Lotusstengel zu fesseln ¹⁾).

- 2 *wwantěn durgama wiṣṭining bhuwana dīn yan tan prayatneriya.
ring go yan malungid sungunya magalak, ring wwang maweng sañjata.
mwang tang rājakulān mawāni gulungeng çardūlawikriḍita,
tēkwan lwah madalēm asantēr amulēk, stri rakṣakān bhiṣaṇa.*

Er zijn in deze wereld groote gevaren ten aanzien waarvan men steeds op zijn hoede moet zijn. Dat zijn: een woeste stier met lange scherpe horens, iemand met een wapen bij zich, een lid van het vorstengeslacht, dat met een wilden leeuw durft worstelen, een diepe, kolkende, snelstroomende rivier en een vrouw; weest daarvoor op uwe hoede; zij zijn gevaarlijk.

Deze strophe gaat terug op:

nakhinām ca nadīnām ca çrīgaṇām çastrapāṇinām.
viçvāso naiva kartavyaḥ striṣu rājakuleṣu ca.

Thieren mit Krallen, Flüssen, Thieren mit Hörnern und Männern mit Waffen in der Hand soll man nicht trauen, eben so wenig Weibern und Fürsten ²⁾).

- 3 *sang bwat sewaka ring wwang uttama-jana mwang sang wiçeṣeng jagat.
kadyanggāni malintanging tasik iwēh mombak magōng bhiṣaṇa.
sākṣāt wwang dumilat ri lanḍēpi tēwēk, sarpenaras kādbhuta.
himpēr wwang mamēkul çariranikanang çardūlawikriḍita.*

¹⁾ Ind. Spr. 6401. ²⁾ Ind. Spr. 3214, Tantri blz. 32.

Hij die in dienst is bij een voornaam persoon of bij den vorst van een land, is te vergelijken met iemand, die over een woeste zee met groote golven en vol gevaren vaart; met iemand, die de scherpe kant van een dolk likt, een vreeselijke slang kust of een woesten leeuw omarmt ¹⁾.

Deze strophe is een omwerking van het volgende :

rājasevā manuṣyānām asidhārāvalehanam
pañcānanapariṣvaṅgo vyālivadanacumbanam.

Fürsten dienen heisst so viel wie die Schneide eines Schwertes belecken, einen Löwen umfassen, den Mund einer Schlange küssen ²⁾.

- 4 *yan ring deça taman haneki sira ng angdon sañja munggweriya.
tan wantèn kula wandhu warga nguniweh tang mitra tapwan hana.
sang wijñeng aji tan haneriya tuhun tistis tan iṣṭālaya.
tan yogyāmbahèn ing sarāt, jagat ikāngde sangçayeng wwang mara.*

Een landstreek waar niemand heen gaat of zich bevindt; waar verwanten noch familieleden, laat staan vrienden of heiligen te vinden zijn; een landstreek die eenzaam is en dus niet uitlokt tot bezoek, die mag niet door menschen betreden worden. Die plaats is te riskant voor bezoekers.

- 5 *ring wadhwādhika ring swawarga yan anūt karmeng ulah sang
tuhan.
yogyān kawruhaneki kāsihana de swāminya tan giṇḍala.
mangkā mitra sēḍḅng manēmwa lara yogyāninditān kawruhi.
lāwan stri suruding dhana nda huningān de sang kakūngnyāwēlas.*

Een voornaam dienaar uit eigen geslacht, die de gewoonten en handelingen van zijn heer navolgt, dien moet de heer waardeeren en hooghouden, en moet hij niet van zich laten gaan. Evenzoo moet men een vriend in het ongeluk hoogachten en waardeeren; hetzelfde geldt voor een vrouw (die trouw is gebleven) bij het verdwijnen van den rijkdom; haar man moet haar oplettendheid bewijzen en medelijden met haar hebben.

¹⁾ Vgl. Raffles' tweede couplet. ²⁾ Ind. Spr. 5748.

- 6 *nāhan hetuni sang widagdha puruṣāṅgambil ri kanyottama.
yadyan sora ri rūpa yan guṇawati cūddha ng kulanyobhayān.
mwang stri sor guṇa, rūpa dibya manulus pantēs wruheng sasmīta.
tan hopēn sira sang su-rūpa guṇawān mwang kanya janmottama.*

Dat is de reden dat een verstandig man eene hoogstaande vrouw neemt. Al is zij minder schoon van uiterlijk, als zij maar kundig en van goede familie is, moet men haar aannemen; ook een vrouw van minder kundigheid, doch volmaakt schoon en die de aanwijzingen (van den man) verstaat. Buiten het geding staat vanzelf een kundige, schoone vrouw, die bovendien van een voorname familie is.

- 7 *mangkā tāmrēta sangka ring wiṣa ya towin yogya rakwālapēn.
mwang tang rukmī sakeng awidya tuwi tan mihwālayanyāgēlēh.
ring cāstrādi sakeng uḥuddha-kula towin yogya rakwālapēn.
stri ratnān mētu ring wwang alpajananā yogyālapēn cōbhita.*

Evenzoo is het gewenscht om zelfs uit vergif de amrēta te halen; ook goud van een domoor, daar dit niet onrein is wegens de plaats; evenzoo leering e.d. moet men nemen zelfs van een persoon van lage afkomst; een juweel van een vrouw geboren uit lage ouders moet men ook nemen; zij is niet onrein.

Deze strophe gaat terug op het volgende:

*ṣraddadhānaḥ cūbhān vidyān hinād api samāpnuyāt.
suwarṇam api cāmedhyād ādaditāvicārayan.
strīratnaṁ duṣkulāc cāpi viṣād apy amrētaṁ pibet.
adūṣyā hi strīyo ratnam āpa ityewa dharmataḥ.*

Wer Vertrauen hat, darf eine gute Wissenschaft selbst von einem niedriger Stehenden empfangen; auch darf man ohne Bedenken Gold von einem Unreinen entgegennehmen; eine Perle von Weib sogar aus schlechter Familie; Nektar darf man sogar aus Gift schlürfen. Weiber, Perlen und Wasser können ja nach dem Gesetz nimmer verunreinigt werden ¹⁾.

¹⁾ Ind. Spr. 6544 – 6545; Vgl. 6546. Zie nog zang III, 9.

- 8 *ring strī yan pinakottamā dwiguṇa ring bhuktinya sangkeng pumān.
lāwan buddhinikā caturguṇa mapēs jātinya tan karkaça.
sangkeng sāhasa ṣaḍguṇāṅggēhika tan krūra ng manah mardawa.
yan ring sanggama kāṣṭabhāga sira sang¹⁾ swāminya kokteng aji.*

Als voorname vrouw wordt beschouwd zij, die half zooveel eet als een man; wier inborst vier maal zoo zacht [en niet hard] is als dat van een man; wier heftigheid een zesde is van die van den man, en dus niet ruw, maar zachtzinnig is; die in de [uitoefening van de] liefde haar man acht maal overtreft ²⁾; zoo is het volgens de leer.

Deze strophe gaat terug op:

strīṇām dwiguṇa āhāro buddhiḥ cāpi caturguṇā.
sāhasaṁ ṣaḍguṇaṁ caiva kāmo 'ṣṭaguṇa ucyate.

Doppelt, heisst es, ist die Nahrung der Weiber, vierfach ihr Verstand, sechsfach ihre Unbesonnenheit, achtfach ihre Liebe ³⁾.

Zoo als men ziet is de Oud-Jav. tekst veel duidelijker; want het Sanskrit zegt eigenlijk heel weinig. Maar of het Oud-Jav. wel de juiste commentaar is van deze Sanskrit ṣloka laten wij in het midden.

- 9 *ring wwang wastu ng iwēh hinuttama hane dehanya nityenēñb.
sangkeng lobhanikāṅgalap guṇa muwah ring harṣa tan kagraha.
yekāṅgde hilanging sakawruhika ring purwātēmah wigraha.
ndā tan kagraha rakwa teki wēkasan cīrṇābalik nirguṇa.*

De grootste moeilijkheid van den mensch ligt verborgen in zijn eigen lichaam. Begeerte is oorzaak dat hij bij het streven naar deugd, toch zijn hartewensch niet bereikt (of: niet bevredigd is). Dit maakt dat al de wijsheid, die hij van den beginne aan verworven heeft, verdwijnt, en ten slotte heelemaal verloren gaat. Daar hij zijn doel niet heeft kunnen bereiken, gaat (de deugd) verloren en vervalt hij tot ondeugd.

- 10 *wwang mūrkāmbēk anēmwakēn phala magōṅ sangkeng kaduṣ-
ṭakraman.*

¹⁾ Ms. ring. ²⁾ Vgl. zang IV, str. 17 laatste voet. ³⁾ Ind. Spr. 7204.

*siddhe sādhyānika nda tan kataman ing lajje dukāning ¹⁾ para.
tan tolih ri sadoṣa len kaluṣa tan ketung wimohāṅgliput.
bheda mwanṅ muni-pakṣa rakwa satatāṅgdohi ry ulah mangkana.*

Een schurk denkt groot voordeel te verkrijgen uit het bedrijven van misdaad. Heeft hij zijn doel bereikt, dan heeft hij niet het minste schaamtegevoel t.a.v. het ongeluk van anderen. Hij denkt niet aan het zondige en onreine (van wat hij gedaan heeft), omdat verblinding zich van hem meester heeft gemaakt. Geheel anders zijn de heiligen; dezen houden zich steeds ver van dergelijke handelingen.

- 11 *ring wwanṅ cakti mabhoga ṣaḍ-rasa lēwih tañ campur ing bhakṣaṇa.
cakteng maithuna tan saheng wara wini manggēh surūpāhalēp.
lāwan ṅan sēdēṅging dhaneṣwara wibhuh nang dāna nityolahēn.
yekā kājar i purwakarma phalaṅing sthirāpagēh ring brata.*

Dat een machtig persoon zich voedt met reine spijsen van de voortreffelijke zes smaken; dat hij volop geniet van de samenkomst en dat hij een voorname, schoone, hem passende echtgenoot bezit; dat hij rijk zijnde een groote macht heeft en steeds geschenken geeft; dat alles is — aldus de leer over het karma — een gevolg hiervan, dat hij (in vorige levens) zich streng hield aan ingetogen levenswandel.

ZANG XIV.

- 1 *ika hulahēn ring ciṣu ya ta sikṣān
pagēha ri kābhyaṣaṅing aji tan len.
apan ikanang yowana wiṣayābwat.
ya tika sēdēṅning tuha muni wrētti.*

Wat men doen moet met kinderen, is hen disciplineeren tot vaste gewenning aan de wetenschap, en niets anders. Immers in de jeugd zijn de neigingen moeilijk (te bedwingen). (Maar dat gelukt wel) als men wat ouder is en ingetogen leeft.

- 2 *kunāṅ i ḍatēṅnya ng mrēta tēpēt ambēk.
atutura ring yoga tayaṅing ātma.
taki-taki tosōn pakēkēsa sang wruh.
wēkasanikāṅ tan hana juga tosōn.*

¹⁾ Metri causa voor duhka.

Bij de komst van den dood moet men vast zijn van gemoed. Men bedenke bij zijn ascese het niet-zijn van de ziel (of: dat de ziel gelijk is aan het niet, dan wel: dat de ziel (van het lichaam) zal scheiden. Dit moet men trachten te doorgronden met aanwijzing (lett. bescherming) van hem die het weet. Men moet trachten te begrijpen wat de dood ten slotte is.

Het is niet duidelijk of wij *tosōn* = *ta* + *usē* + *ṛ* dan wel *tos* + *ēn* moeten lezen, daar beide mogelijk is. In het eerste geval is de vertaling als bovengegeven, in het tweede geval, waarbij *tos* opgevat wordt als de nieuwe gedaante van *tvas* = hart, zou de vertaling als volgt kunnen zijn: denkt erom, doorgrondt het onder leiding van hem die het weet; schenkt vooral aandacht aan wat de dood ten slotte is.

- 3 *satata musuhning mangarēki widya
ṣad ika wilangnyengētakēna denta
ulahing alēswa malanika māgōng
apituwī sang wyāsana ya rī duṣṭa*
- 4 *nguni-nguni yan wwang gēring atirukṣa
'pituwī sēḍēng rāga taruṇa manwam
kimuta yadīn wwang satata daridra
lawan ing ulah dyah ta saha nitādī.*

Van iemand, die zich aan de studie wijdt, zijn de volgende zes de vijand: denkt daaraan.

- 1ste Traagheid; ze is een groot gebrek;
- 2de Gewoonte om slechte dingen te doen;
- 3de Ziekte of zwakheid;
- 4de Verliefdheid bij jongelieden;
- 5de Voortdurende armoede;
- 6de Intensieve omgang met vrouwen en dobbelspel enz.

Alēswa van *lēsu* = slap; 't is niet onmogelijk dat er oorspronkelijk *alasya* gestaan heeft; de beteekenis is dezelfde.

- 5 *kunang ika yan wwang mana ya kēnewēh
manahika pakṣa druhaka sadarpa
taman agawe ṣobhīta ring awaknya
kasih-arēpi lwir kusumawicitra.*

Geraakt een onbezonnen persoon in moeilijkheden, dan neigt zijn hart tot het slechte en wordt hij driester. Hij doet niet wat goed zou zijn voor zijn lichaam, dat hij had moeten beminnen als een mooie bloem.

Na deze strophe vindt men in het Ms. een slotteeken van den zang, hoewel deze doorloopt. De afschrijver, die de guru-laghu niet meer kent, denkt dat met het woord *kusumawicitra*, zijnde de naam van den zang, deze uit is. Maar toch is dit m.i. niet geheel ten onrechte; immers wat er op volgt doet eenigszins denken aan een interpolatie, zoodat de zang oorspronkelijk toch met het woord *kusumawicitra* geëindigd kan zijn.

- 6 *pangawasaning ṣaḍ-ripu ya ta mande*
pāmurung i cāstrāgama yan apingging
ingēt-ingēlēn rehnya ya ta gēgōnta.
apuwara cīrṇā hilanganikang twas.

De kracht van de zes vijanden heft de opvolging van de wettelijke voorschriften op, als men er onverschillig tegenoverstaat. Hun aard moet men onderkennen en ze onder den duim houden, (anders) doen zij de redelijkheid geheel verdwijnen.

De *ṣaḍ-ripu* (zes vijanden) ook bekend onder den naam van *ṣaḍ-warga* (de groep van zes), zijn volgens de Hindu-Jav. opvatting de volgende: *kāma*, *krodha*, *moha*, *lobha*, *māna* en *mada*, d.i. begeerte, toorn, verdwazing, hebzucht, trots en opgewondenheid.

- 7 *catur angilang çakti ta yan awak tan*
raray, i sēdēngning mangaji tan erang.
nara kasih-arṣa mri[h] ¹⁾ rēbut i bhukti.
lawan ing ulah dyah ta saha nūādi.

Bij vier dingen is kracht (of: invloed) niet aanwezig;
 1ste als het lichaam niet jong meer is;
 2de als men gedurende de studie schaamteloos is.
 3de als men arm zijnde om eten vecht.
 4de als men te veel omgaat met vrouwen of van dobbelen houdt.

¹⁾ Mrih is tegen de maat.

- 8 *nara mapacārārēbut* ¹⁾ *apapakṣan.*
alah-amēnang tan rinasan irangnya.
sadulu-dulurnyātiçaya paḍākral.
huwus ika rehnyeli kajar ing çāstra.

Menschen van slecht karakter maken met elkander ruzie en zijn het met elkaar nooit eens. Bij nederlaag of bij overwinning denken zij niet aan de schande (die daaraan inhaerent is). Met wien zij ook in aanraking komen gaan ze (om het een of ander) vreeselijk vechten. Dat is eenmaal hun aard, volgens de leerboeken.

ZANG XV.

- 1 *lwirning purohita wiçeṣa ri sang narendra*
sang wruh ri çāstra putusing paramādhi-kāwi
ring widya-sāra sarasāhuwusan kagēgwan
sakteng çiwārcana sadāgama tan kaluptan.

Een voortreffelijk huispriester van een vorst moet voldoen aan de volgende eischen: hij moet iemand zijn, die de leerboeken kent, die volleerd is in de verheven, gezaghebbende gedichten, die de kern van de wetenschap en den „zin“ ervan volkomen onder de knie heeft, die zich wijdt aan de vereering van Çiwa en den godsdienst stipt volgt.

- 2 *mwang modi dikṣi wēdihanya tēkēs linakṣan*
wijñeng samādhi japa hūti ginōng sadarpa
mekṣawa ring naya karaksanirang narendra
manggēh purohita tikā ta ngaranya ring rāt.

Verder moet hij zijn: opgewekt en zedig; hij moet kleeren en een hoofddekseel dragen overeenkomstig zijn waardigheid. (Of: hij moet zich gedragen overeenkomstig zijn kleeren en hoofddekseel); kundig zijn in de samādhi, zich met ernst wijden aan de prevelgebeden en aan de leiding van offerceremoniën; steeds met beleid het welzijn van den vorst beoogen. Zulk een purohita is pas de ware te noemen in deze wereld.

¹⁾ Voor apacāra.

- 3 *tingkahnikang prabhu sumiksa ri bhrētya sangghya.*
sakwehnya kottama kamadhya lawan kaniṣṭa.
yekā warah-warahaneka ya karma yukti.
sangkeng kuṭāra gēlarēn tēkaping sumikṣa.

Wil een vorst de scharen zijner onderdanen onderwijzen, allen, de besten, de middelmatigen en de minsten, dan moet hij hen opvoeden in goeden handel en wandel door middel van de uiteenzetting van de Kuṭāra(manawa); hierin moet hij zijn volk onderwijzen.

Deze strophe is een reminiscens van het volgende:
 bhṛtyā bahuvidhā jñeyā uttamāddhamamadhyamāḥ
 niyoktavyā yathārtheṣu trividheṣv eva karmasu.

Man wisse, dass es verschiedene Diener giebt: ausgezeichnete, schlechte und mittelmässige, die man für die drei entsprechenden Arten von Geschäften anstellen muss¹⁾.

De woorden *kottama* en *kamadhya* in den O. J. tekst zijn gevormd naar analogie van *kaniṣṭa* dat beschouwd wordt als van den stam *niṣṭa* met het *ka*-praefix.

- 4 *nang wadwa tan kaparēking nagarāryakēnta*
wwang bwat maṣabda lēmēhan mapi-tūwī langguk
nityeki yan pamēng-amēng manutindriyanya
buddhinya durjana kaṭungka papā nicāra.

Dienaren die niet aan den Lande verknocht zijn, moet (een vorst) verwijderen; ook zulke die veel praten, onwillig of verwaand zijn, voortdurend pret maken en hun eigen wil volgen of die slecht van inborst, valsch, laag van karakter en van laakbaar gedrag zijn.

- 5 *krureka tan hana kasomyanikā wuwusnya*
tan hantuṣa ng kēḍi-kēḍik ya 'ti-moha garwa
tan bhakti matwang i tuhan titir²⁾ sampe³⁾ sēnghit
yeku ng balācēmer ulahnya ya dohakēnta.

¹⁾ Ind. Spr. 4623 Vgl. 2646 ²⁾ Titir is hier tegen de maat. ³⁾ Sampe eveneens.

Evenzoo zulke die woest zijn en in wier woorden geen zachtheid te vinden is; die niet de minste meewarigheid bezitten en zelf-verblind en ruw zijn; die geen aanhankelijkheid of ontzag hebben voor hun heer; die van kleineeren houden en hatelijk zijn. Dat zijn dienaren, wier handel en wandel afschuwelijk is; die moeten verwijderd worden.

- 6 *mawang wadwa tinggalakēna pwa tēkap narendra
kopa pragalbha tuwi tan hana mardawanya
nityeki lālana taman hana mātra denya
sakteng pirak kanaka ngiṣṭi dhana pwa tansah.*

Dienaren, die de vorst vaarwel zeggen moet, zijn verder zij die driftig en overmoedig zijn; wien zachtheid vreemd is; die genot-ziek en onmatig zijn; die veel van geld en goud houden en steeds haken naar rijkdom.

- 7 *lāwan malih wwang angupēt ri tuhanya nitya
dudwāti-mūrka kuhakānika gōng sadarpa
ṣabdanya tan rahayu nityaṣa wākparuṣya
tan yukti karyanēnirādhipati ng swa-sena.*

Verder nog, zij die van hun heer doorlopend kwaad spreken en slecht, dom, doortrapt en ingebeeld zijn; wier woorden prikkelend en ruw zijn. Zulk 'n dienaar is niet geschikt om aangesteld te worden tot hoofd van het eigen leger.

- 8 *lwirning narādhipatining bala ring swa-sena
pāt kwehnya rakwa huningan pwa rēngōnta mangke
bwat krūra sāhasa, krēpāṇa sudhīra malwat
len warnasangkara kunang mamali tapaswi*
9 *ring bwat krēpāṇa ya kasora ring ardha kopa.
ring warnasangkara lēhēng juga tang krēpāṇa.
yapwan krētaghna kalēhēng juga tang mañampuh.
yekā galinya pilihēn tēkaping sinewa.*

Als hoofd van het eigen leger kan men één van de vier volgende hoedanigheden bezitten, namelijk: woest [handelend met geweld],

gierig [een held in het niet geven ¹⁾], onverschillig ten aanzien van de kasten, en de neiging bezittend om asceten te dooden.

Een woeste (hoofdman) is beter dan een gierige; boven den vertrapper van de kasten is een gierigaard te verkiesen; bij een ondankbare vergeleken is een overtreder van de kastenwet beter. Daaruit heeft de vorst te kiezen tot legerhoofd.

Deze twee strophen gaan, hoe ook misvormd, terug op het volgende:

tyajet swāminam atyugram atyugrāt kṛpaṇaṁ tyajet,
kṛpaṇād aviṣeṣajñāṁ tasmāc ca kṛtanāṇanam.

Man meide einen allzustrengen Herrn, noch mehr als diesen aber einen geizigen, noch mehr als diesen einen solchen, der keine Einsicht besitzt, noch mehr als diesen aber einen undankbaren ²⁾).

Zooals men ziet wordt *kṛtanāṇana*, in de Oud-Jav. tekst *krē-tagghna*, in de 8ste strophe weergegeven met *mamati tapaswi*, hetgeen geheel onjuist is. Daarentegen wordt *warṇasangkara* goed vertaald met *mañampuh* (Mal. *mēncampur*).

- 10 *yan sājña sang prabhu pakaryanirang amatya
tri pwekanang phala kabhukty anuteng swa-rāja
swargādi len ika dhanāgama tang kapanggih.
sangkenng kaçaktining amatya maweh kasiddhan.*

Indien een minister handelt naar de bevelen van den vorst, dan zal dat voor hem drievoudige vrucht hebben. Door het volgen van den koning vindt hij in de eerste plaats den hemel, dan rijkdom en (de zegeningen van) den godsdienst. In de kunde van den minister ligt het succes (der vorsten).

- 11 *pathyā tigolahēn ikā mapatih wiṣeṣa.
lēngkēp wruhing guṇa samāpta lawan kaçūran.
dharmārthakāma kawēnang ya kaniṣṭṭayeng twas.
yan nirguṇeku tilarēn pwa tēkap narendra.*

¹⁾ *Malwat*, lett. *taaï*; Vgl. *Mal. pelit* = gierig. ²⁾ *Ind. Spr.* 7530.

Passend gedrag is voor een machtig heer drievoudig: hij moet volledig kennen wat nuttig is, heldhaftig zijn en de overtuiging hebben dat hij kan bereiken wat wettig, nuttig en gewenscht is. Wat nutteloos is moet een vorst nalaten.

12 *salwīrnikaṅ guṇa mijil saka ring munindra.*
ring doṣasāṅghya mētu ring kuhakāti-mūrka.
ring mūrka sewu kaśēlan ya sujanma tunggal.
yogyālapēn tang ati-ṣuddha suṣila tunggal.

Al wat nuttig is komt voort uit den heilige. Al wat slecht is is te wijten aan domme schelmen. Bevindt zich één verstandig mensch onder 1000 dommen, dan moet men dien eenen reinen en goeden er uit halen.

Aldus eindigt het Nītiṣāstra.

OVERZICHT DER VERSMATEN.

Zang 1, 11 en 13 Çārdūlawikrīdita.

---|---|---|---|---|---|---

Zang 2 Wangçapatrapatita.

— — — | — — — | — — — | — — — | — — — | — — —

Zang 3 Padmakeçara (Kalëngëgan); Balies Overzicht 12.

— — — — —

Zang 4 en 8 Ragakusuma, idem 1.

---|---|---|---|---|---|---|

Zang 5 en 14 Kusumawicitra.

— — — — —

Zang 6 Acwalalita.

— — — | — — — | — — — | — — — | — — — | — — — | — — — | — — — |

Zang 7 Bhramarawilasita.

— — — | — — — | — — — | — — —

Zang 9 en 12 Onbekend = Smaradahana 2.

— — — — —

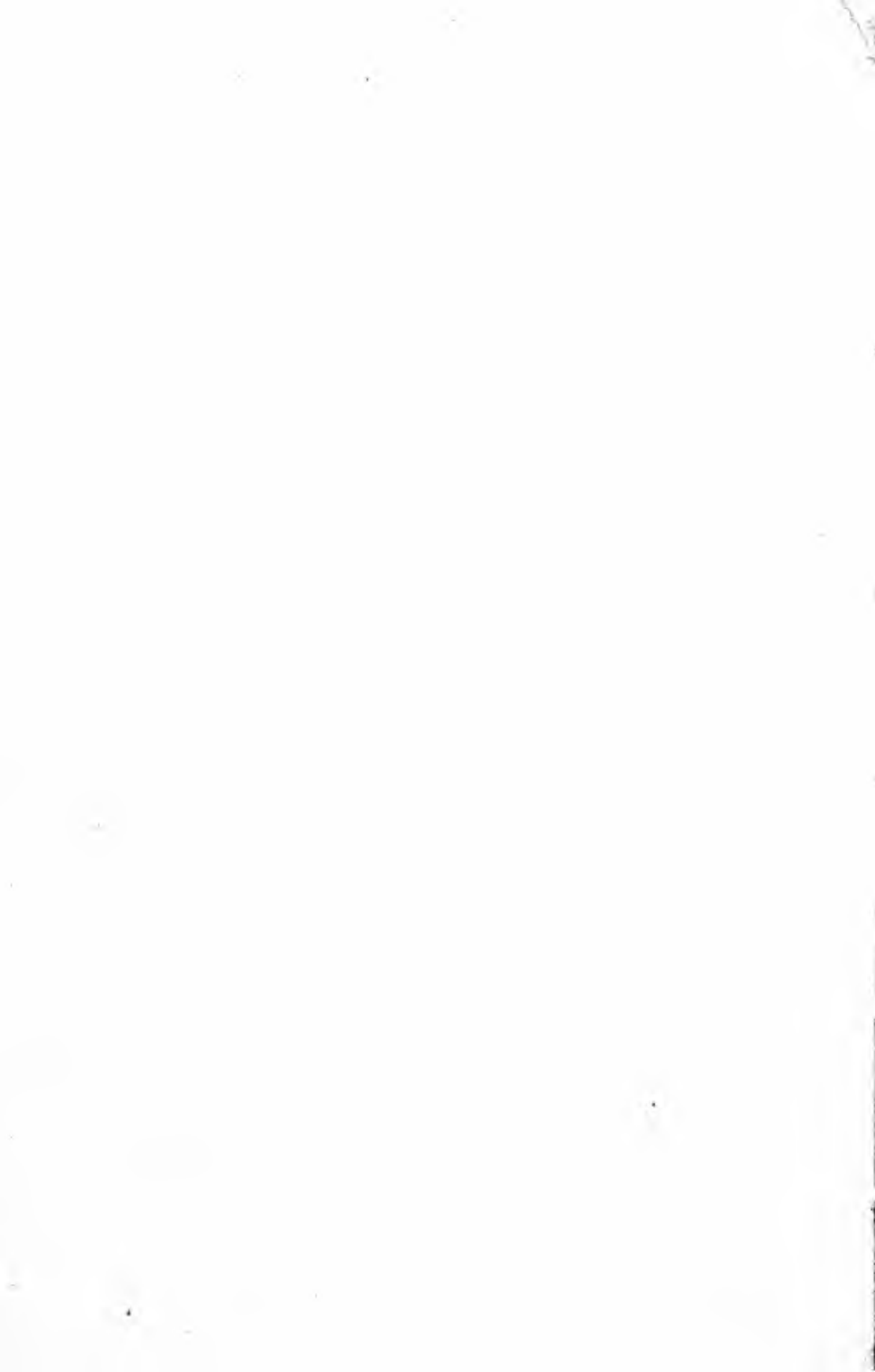
Zang 10 Prawiralalita.

— — — — —

Zang 15 Wasantatilaka.

— — ∪ | — ∪ ∪ | ∪ — ∪ | ∪ — ∪ | — ∪

INHOUD

Inleiding	1 – 19
Tabel ter vergelijking van de volgorde der strophén	20
Vertaling	21 – 80
Overzicht der versmaten	81

74C

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY

GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI.

Please help us to keep the book
clean and moving.

S. B. 148, N. DELHI.